

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines in Social Sciences

Vol:4, Issue:20
sssjournal.com

pp.2825-2842
ISSN:2587-1587

2018
sssjournal.info@gmail.com

Article Arrival Date (Makale Geliş Tarihi) 23/06/2018 | The Published Rel. Date (Makale Yayın Kabul Tarihi) 17/07/2018
Published Date (Makale Yayın Tarihi) 18.07.2018

II. ABDÜLHAMİT'İN MÜLKİYETİ FİLİSTİN'DE OSMANLI ÇİFTLİKLERİ

THE OWNERSHIP OF THE II. ABDUHAMID THE OTTUMAN'S FARMS IN PALESTINE

Muhanad ALAMLEH¹

muhanad.s.alamleh@gmail.com

ÖZ

Bu makale, Filistin'de Sultan II. Abdülhamit'in, kendi döneminde (1878-1909) mülk edindiği, "Çiftlik" adı başta olmak üzere "Sultâniye", "Hamîdiye" ve "Seniyye" gibi çeşitli isimlerle anılan ve halen büyük bir kesimce "Çiftlik" şeklinde bilinmekte olan toprakları incelemektedir. Konumuz üç bölüm üzerinden sunulmaya çalışılmıştır:

Birinci Bölüm: Bu bölüm, bahsedilen mülkiyetin kuruluş sebepleri ve mülkiyet biçimlerini ele almasına ek olarak Tanzimat Dönemi sonrası Osmanlı Devleti'nin uyguladığı ilca sistemi ve imar politikaları hakkında bilgi verir. Ayrıca bu bölümde yabancıların nüfuz hareketine karşı devletin gösterdiği direnç incelenmektedir.

İkinci Bölüm: Bu bölüm, ilgili mülkiyetin hacmini ele almakta ve Filistin'in çeşitli bölgelerinde ne ölçüde yaygınlık kazandığını özel biçimde incelemektedir. Filistin'de Sultan'ın edindiği mülkiyetler masaya yatırılırken bu bağlamda sözü edilen olgunun sıklıkla görüldüğü Ağvar bölgesi, Tel Arad arazileri, Zerka Nehri Vadisi ve Gazze çevresi çalışmamızda önemli bir yer tutmaktadır.

Üçüncü Bölüm: Çalışmamızın bu kesitinde ise Sultan'ın tahttan indirilmesinden sonra çiftlik topraklarında yaşanan değişimler incelenmektedir. Sözü edilen mülklerin Osmanlı Devleti'nin hazinesine iadesi ve başta Yahudi devleti kurmayı amaçlayan derneklerle ilişkili şirketler olmak üzere yabancıların Filistin'e nüfuz etme çabaları anlatılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: II. Abdülhamit, Çiftlik, Osmanlı Çiftliği, Sultan mülkiyeti, Hamîdiye, Arazi-i Seniyye.

ABSTRACT

This thesis about "Jiftlic Lands" in Palestine, which were owned by Sultan Abdulhamid II during this ruling era of 1878-1909. The thesis is discussed in three main subjects.

In the first subject, the reasons of the appearance of the ownership and the method leading for that, especially the system of "Elja" as well as the reconstruction policy which the Ottoman Empire perused during the era of reorganization and resisting the foreign penetration, is discussed.

In the second subject, the size of the property and how much it spreads in Palestine which was concentrated in the Jordan valley area, Tel Ared, Zarqa River surroundings and some of Gaza is discussed.

In the last subject, what happened to these lands of developments after the removal of throne of Sultan Abdulhamid II and the effects of the foreign penetration, especially the Zionist companies is discussed.

Keywords: Abdulhamid II, Jiftlic Lands, Ottoman's Jiftlic, Ottoman's Lands in Palestine

1. GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde, Filistin toprakları da dâhil olmak üzere tüm ülke toprakları Osmanlı Arazi Kanunnamesi çıkarıldıktan sonra birtakım değişiklikler yaşamıştır.² En önemli değişiklikler, toprakların ikta sisteminden kurtarılması, mülkiyetin belirli kanunlar dâhilinde düzenlenmesi ve kontrol edilmesi, bireysel mülkiyet edinmenin öne çıkması, toprak mülkiyeti konusunda devlet hazinesi hukukunun

¹ Filistinli araştırmacı, Filistin'de El-Halil Üniversitesi'nde İslâm medeniyeti temalı dersler verdi, şu an Ankara Üniversitesi'nde İslam Tarihi alanında doktora öğrencisidir. Doktora tezi, "Kudüs Mutasarrıflığı'nda Osmanlı İdaresi 1874-1914" başlığını taşımaktadır.

² Daha fazla bilgi için, Bkz. *Ed-Dustur el-Osmani (Osmanlı Anayasası Kanun-ı Esasi'nin Arapçaya tercümesi)*, Nevfel Nimetullah Nevfel, (Beyrut: el-Matbaa el-Edebiyye, 1301 c.1, ss.165-200

tespit edilmesi, vergi sisteminin etkinliğinin artması, yabancı toplulukların ve özellikle Yahudi yerleşimcilerin Filistin’de toprak edinme talepleridir.

Bu konuyu seçme nedenlerimizin başında Sultan II. Abdülhamit’in Filistin’de bir kısım yerleri mülk edinmesinin ilgi çekiciliği gelmektedir. Konumuzla ilgili belli başlı birtakım çalışmalar dışında çok inceleme yapılmış olmaması ve genel olarak şer’î mahkemelerin sicillerinde, Osmanlı Tapu Sicilleri ve T.C. Başbakanlık Arşivi’nde yer alan belgelerde yeterli kaynağın bulunması bizi bu alanda araştırmaya itmiştir. Bahsedilen belgeler tarihî amaçlarla düzenlenmiş belgeler değildir; bilakis din ve devlet hizmeti için, hukukun vazedilmesi için yazılmıştır. Bu nedenle söz konusu vesikalar, kapsamlı ve objektif kaynaklardır. Dolayısıyla önemleri daha da artmaktadır. Ayrıca o dönemde yayınlanan yerel gazetelerden de bilgi alınmıştır. Böylelikle Filistin’deki Osmanlı Çiftliği ve II. Abdülhamit’in mülkleri ile ilgili yeni bir çalışmayı bilim sahasına katmaya yönelik çabalarımızın tamamlanması hedeflenmiştir.

Konumuz başlıca üç bölümde incelenmiştir. Birinci Bölüm, mülkiyetin oluşmasını ele almaktadır. Bu bölüm, ilca sistemi başta olmak üzere mülkiyetlere ilişkin uygulanan sistemlere temas ederek halkın bu konuda farklı yöntemlere başvurmasının arka planını irdelemeye çalışır. Bu bağlamda başta vergilerin çokluğu olmak üzere Bedevilerin saldırıları, hastalıkların yayılması, vergi toplayıcısı mültezimlerin³ uyguladığı zorbalıklar ve Sultan tarafından sunulan imtiyazlar gibi hususların halkı ilca benzeri uygulamalara nasıl yönlendirdiği genel bir şekilde değerlendirilir. Yine bu bölümde âtil topraklar ile ilgili Osmanlı Devleti’nin uyguladığı imar politikası ve genel olarak yabancıların Filistin’e nüfuz etmeye yönelik yürüttükleri mücadele ve bilhassa Yahudi göçmen akışının sahaya etkisi incelenir.

İkinci Bölümde, özel bir biçimde Sultan II. Abdülhamit’in Filistin’de mülk edindiği toprak hacminin durumu, Filistin bölgelerinde edindiği mülkiyetin yaygınlığı ve sözü edilen bölgelerde ne ölçüde yerleşimin yaşandığını incelenmektedir.

Üçüncü Bölümde ise mülkiyetin yaşadığı değişikliklerin tahlil edilmesi yanında çiftlik arazileri probleminin çözülerek bu arazilerin devlete iade edilmesi ve yabancı nüfuzunun artması incelenmiştir. Ayrıca Sultan tahtan indirildikten sonra söz konusu toprakların başına gelenler ele alınmış, İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin yönetimi devralması ve I. Dünya Savaşı’nın biterek Filistin’in İngiliz mandası altına girmesi konularından bahsedilmiştir.

2. BİRİNCİ BÖLÜM: MÜLKİYETİN OLUŞURULMASI

Sultan II. Abdülhamit (1876-1908) 50 milyon dönüm gibi oldukça geniş bir toprak mülkiyetine sahip olmuştur. Hatta bazı kaynaklarda Sultan’ın mülkiyetinde olan 64 milyon dönüm araziden bahsedilmektedir.⁴ Bu topraklar Sultani Arazi, Sultan Çiftliği veya Arazi-i Seniyye olarak anılmaktadır.⁵ Bahsedilen araziler daha çok Biladü’ş-Şam, Irak ve Rumeli bölgelerinde yoğunlaşmaktadır. İlgili mülkiyetin yaklaşık beşte üçü Suriye ve Filistin arasındadır. Beşte birinden fazlası Basra, Necid⁶ ve Humus⁷ bölgelerinde ve kalan kısmı da Rumeli Eyaleti’nde bulunmaktadır.⁸ Elimizdeki bilgilere göre o dönem Sultan’ın sahip olduğu toprakların idaresi, “Arazi-i Seniyye İdaresi” olarak bilinen bir kurum tarafından gerçekleştirilmektedir. İlgili idarenin Bisan’daki şubesinde bir müdür, bir müdür yardımcısı ve dokuz memur çalışmaktadır. Buna ilave olarak Eriha ve Gazze’de de şubeleri vardır.⁹

³ İltizam sistemi, ihale yoluyla devlet adına vergi toplama hakkını elde edilmesidir. Toplanan vergilerin bir bölümü iltizamı uygulayan kişi olan mültezimin hesabına gitmektedir. İltizam sistemi, II. Mahmut tarafından kaldırılmaya çalışılmış ancak buna ömrü vefa etmemiştir. Bu uygulama, 1856 Islahat Fermanı ile hükümünü yitirdi. Çiftlik Topraklarının oluşması altında tarihi süreci incelediğimiz için mültezimlere atıf yapma gereği duyduk.

⁴ Ceridet el-Muktebes, sayı: 502, (19/11/1910), s.1. - Ceridet el-Mufid, sayı: 543, (15/11/1910), s.12.

*Ceride, sıyırmak, soymak, kuru olmak anlamına gelen C-R-D kökünden gelen Arapça bir kelimedir. Yaprakları soyulan ağaç dallarına “cerid” denmiştir. Zaman içinde belirli konularda hazırlanmış defterlere ve mahkeme kayıtlarına “ceride” dendiği gibi modern anlamda günlük ve haftalık gazeteler için “ceride” ismi kullanılmıştır. Hatalar ve gereksiz detayları barındırmaması için defter ve kayıtlara böyle bir adlandırma yapılması olasıdır. Aynı şekilde eski tarihlerde kıllardan arındırılan derilerin sayfa olarak kullanılmasından ötürü bu isim benimsenmiş olabilir. Arap dünyasında bugün “sahife” ve “ceride” kelimeleri, gazete anlamına gelmektedir. Osmanlı Devleti’nin yakın tarihindeki ilk yarı resmi gazete, 1840 yılında çıkan “Ceride-i Havadis” adlı yayındır. Ayrıca Osmanlı Devleti’nde Adliye Nezareti’nin yayın organı, “Ceride-i Mehakim” adını taşımaktadır. Bkz. Hulusi Yavuz, “Ceride-i Mehakim” (TDV İslam Ansiklopedisi), 1993, c.7, ss.408-409. Ayrıca bkz. C-R-D ve Ceride Maddeleri (Almaany Sözlüğü, Arapça-Arapça Sözlük), <https://www.almaany.com/ar/dict/ar-ar/%D8%AC%D8%B1%D9%8A%D8%AF%D8%A9/> (20.02.2018)

⁵ BOA, BEO,156/11637/1; Salname-i Vilayet-i Beyrut, sayı: 28, ss.129-130; Kudüs Şer’i Mahkeme Sicilleri, sicil no.407, s.28; no.392, S.173; no.393,S.98,179-180; no.407,S.116; Nablus Şer’i Mahkeme Sicilleri, sicil no.40, S.8-9; no.45, ss.57-58; Cenin Şer’i Mahkeme Sicilleri, sicil no.3, s.86; no.4, ss.81-88; ed-Dustur el-Osmani, c.1, s.50; Naile el-Va’ri, Mevkıfu’l-Vulati ve’l-Ulma ve’l-Ayan ve’l-İktaiyyin fi Filistin, (Beyrut: El-Muesssesetu’l-Arabıyye li-d-Dirasat ve’n-Neşr, 2012), ss.392-394

⁶ BOA, BEO, 323/24157/1, Tarihsiz.

⁷ BOA, BEO, 292/21833/1, (29 Rebiulevvel 1311)

⁸ Ceridet el-Mufid, sayı: 543, (15/11/1910), ss.1 – 2.

⁹ Salname-i Vilayet-i Beyrut, sayı:28, ss.129-130.

Sultan II. Abdülhamit'in mülkiyeti oluşturmaya yönelmesi sebepsiz olmamış, bu yapıyı birtakım nedenlerden dolayı meydana getirmiştir. Araştırma esnasında ulaşılabildiğimiz kaynakları incelediğimizde Filistin'de böyle bir mülkiyetin kurulması altında çeşitli nedenler ve yöntemler bulunduğu söz edebiliriz. Bu bağlamda öncelikle mülkiyetin oluşturulması ile ilca sistemi arasındaki ilişkiyi ele almaktayız:

2.1. İlcâ Sistemi

İlcâ, sözlükte dayanmak, muhafaza ve korumak anlamlarına gelen Arapça bir kelimedir.¹⁰ Zayıf olan kimseler kendilerini ve mülklerini tehditlerden korumak için manevî bir güce ve maddî olanağa sahip olan zümreye dayanma ihtiyacı hissederler. İşte ilca, bu durumu simgelemektedir. İlcâ, Osmanlı döneminde Arap eyaletlerinde özellikle 1858 Arazi Kanunnamesi'nden sonra ortaya atılmıştır.¹¹ 1859 yılında oluşturulan ve bu tarihten itibaren arazi ile ilgili her tür işlemde referans kabul edilecek olan Tapu Nizamnamesi'nin de yayımlanmasının ardından belirli bir yapıya kavuşup iyice benimsenmiştir.¹²

İlcâ sistemi, II. Abdülhamit'in mülkiyeti başta olmak üzere Filistin'deki büyük mülkiyetlerin tamamının oluşturulmasına katkıda bulunmuştur. Çiftçilerin yaşadıkları zor koşullar, onları topraklarını terk etmeye zorlamış, bunun neticesinde bazı çiftçiler ekonomik güce ve nüfuza sahip yerel liderlere iltica etmek durumunda kalmıştır.¹³ Bazı çiftçiler ise Müslümanların halifesi olması sıfatından hareketle II. Abdülhamit'e sığınmışlardır.¹⁴ Bu şahıslar kendi tasarruflarında olan toprakları Sultan Çiftliği dairelerine havale ederek adlarını İstanbul'da Defter-i Hâkânî dairesine ve ona bağlı dairelere Filistin bölgesinde bulunan vekilleri aracılığıyla kayıt ettirmişlerdir.¹⁵ Bu amaçla sembolik değerlere karşılık formalite satış sözleşmeleri yapmışlardır. Daha sonra, kendilerini ve gelirlerini korumak için, ileride yasal bir referans olabilmesi açısından, bu sözleşmeleri çiftlik ve tapu dairelerinde ve şer'î mahkemelerde tescil ettirmişlerdir.¹⁶

Sultan'ın kendi vatandaşlarına kötü bir davranış sergilediğine, yani vatandaşların zorla topraklarından çıkarıldıklarına, yerlerine başka çiftçilerin getirilmesine veya onlara ek vergiler yüklendiğine dair kanaatimizce ciddi bir emare bulunmamaktadır.¹⁷ Bir takım yanlışlıklar olduğunda vatandaşlar haklarını aramak için yargıya başvurmaktan geri kalmamışlardır. Tobas beldesinde yaşayan Darâğime Ailesi'nin davası buna bir örnektir. Bu aile, Sultan'ın çiftliğine komşu olan topraklarına devletin el koyması üzerine Sultan'a karşı temyiz davası açmıştı. Söz konusu aile ekili olmayan arazilerinde hayvanlarını otlatmakta olduğunu ancak Sultan Çiftliği'ne yakınlığı sebebiyle onu yitirdiklerini dile getirmişti. Nablus Livası İdare Meclisi de bu şikâyeti haklı bularak ailenin arazisi hakkında Sultan'ın adına oluşturulan kaydı ortadan kaldırmış ve bu şekilde tapu aile lehine tescil ettirilmiştir.¹⁸ Sultan hakkında "gaspçı" ve "Ümmetin arazilerini zorbalık yoluyla elde ediyor" gibi ithamlara, yalnızca tahttan indirilmesi sonrasında rastlamaktayız.¹⁹

Çiftçilerin kendi topraklarını ve imarlı arsalarını II. Abdülhamit'e²⁰ ilcâ etmelerinin ve topraklarından Sultan lehine feragat etmelerinin nedenleri aşağıdaki şekilde özetlenebilir:

a. Vergilerin Çok Oluşu: Çiftçiler, özellikle kuraklığın hakim olduğu veya yağmurun az yağdığı bölgelerde üretimden doğan vergileri ne tek seferde ne de taksitle ödemeye güç yetirebilmiştir. 1841-1863 yılları arasında Benî Hâris Nahiyesi'nde çiftçiler, vergi yükümlülüğü altına girmelerinden sonra vergileri yıllık ve mevsimlik gelirlerine göre taksitle bile ödemeyi başaramamış²¹ ve yoksulluğun etkisiyle 1898 yılında tüm topraklarından Sultan II. Abdülhamit lehine feragat etmişlerdir. Bu şekilde ilcâyâ girişmiş olduklarını

*Salnameler, Osmanlı Devleti'nde tutulan yıllık kayıtlardır. Resmi salnamelerin ilk numunesi, Ahmet Vefik Paşa tarafından 1847'te hazırlanmıştır. Vilayetlere özel olarak oluşturulan salnamelerin birinci örneği ise 1868 tarihinde Saraybosna'da yayınlanmıştır. Memur tayinleri, coğrafi bilgiler ve önemli hadiseler yer verilen Vilayet Salnameleri'nin her bir sayısına "defa" denmiştir.

¹⁰ Cemaluddin b. Manzur, *Lisanu'l-Arab*, (Beirut: Daru lhyai't-Turas el-Arabi, 1993) L-C-E Maddesi.

¹¹ *Osmanlı Arazi Kanunnamesi*, Madde: 1-132.

¹² Osmanlı Devleti, Tanzimat'ın arazi ile ilgili parçasını oluşturan hükümleri yani Arazi Kanunnamesi'ni ilanından yaklaşık on yıl sonra 1868 yılında Filistin'de uygulamaya başladı. Bu çerçevede tapu daireleri açarak arazi ölçüm ve kayıt komisyonları meydana getirdi. Bkz. *Tahkikat-ı Arazi-i Kura eş-Şemsiyye ve Gavri Bisan 1286-1288 (1286-1288 Yılları Arası eş-Şemsiyye ve Gavri Bisan Köylerinin Arazi Araştırmaları)*, defter no:11, ss.1- 42.

¹³ *Ceridet el-Yermuk*, sayı: 89, (17/09/1925), s.1; İhsan en-Nemir, *Tarihu Cebeli Nablus ve'l-Belka*, (Nablus: Cemiyet Amman li'l-Metabi et-Teavuniyye, 1975), c.4, ss.72 – 73.

¹⁴ *Ceridet Filistin*, sayı: 251, (05/07/1913), s.2.

¹⁵ *Kudüs Şer'i Mahkeme Sicilleri*, sicil no.392, s173; no.393, s.98; *Nablus Şer'i Mahkeme Sicilleri*, no.40, ss.8-9; *Cenin Şer'i Mahkeme Sicilleri*, no.5, s.128.

¹⁶ *Kudüs Şer'i Mahkeme Sicilleri*, sicil no.380, s1-28; no.397, ss.179-180; *Ceridet el-Kermel*, sayı:747, (14/9/1929), s.4.

¹⁷ *Ceridet el-Mufid*, sayı:543,(15/11/1910), s.1-2; *Ceridet Filistin*, sayı:261, (09/8/1913), s.3; *Ceridet el-Kermel*, sayı:747, 14/9/1921,s.4; *Ceridet el-Yermuk*, sayı:2, (11/09/1924), s.1; sayı: 89, (17/09/1925), s.1.

¹⁸ En-Nemir, *Tarih Cebeli Nablus ve'l-Belka*, c.4, ss. 70-71.

¹⁹ *Ceridet el-Kermel*, sayı:747, (14/09/1921), s.4; *Ceridet el-Yermuk*, Sayı:2, 15/11/1925,s.1; *Ceridet ed-Difa*, sayı:994, (04/11/1937),s.7; Naile el-Va'ri, *Mevkifu'l-Vulat*, , ss.392-394.

²⁰ *Kudüs Şer'i Mahkeme Sicilleri*, sicil no.380, s.18-19.

²¹ *Tahkikat-ı Arazi-i Kura eş-Şemsiyye ve Gavri Bisan 1286-1288*, d.11, ss.1- 40; *Keşf-i Müzayede* (1286 mali senesi), d.12, ss.1-42; Haydar eş-Sihabi, *Lubnan fi Ahd el-Umera eş-Şihabiyyin*, c.3, s.631

söylersek abartılı bir tespitte bulunmadığımızı umarız. Böylece ilca yoluyla ilgili çiftçiler için bir tür korunma elde edilmiş, vergi borcu ileri sürülerek hazinenin topraklarına el koyup açık müzayedelerde başka çiftçilere satması engellenmiştir.²²

- b. Vergi Toplayıcılarının Sebep Olduğu Zorbalık:** Vergi tüccarları ve toplayıcıları çiftçilere karşı zalim bir politika uyguluyorlardı. Genellikle amaçları sadece daha fazla para elde etmek olan bu şahıslar, şantaj ve rüşvet yoluyla kazançlarını artırmaya çalışıyorlardı. Bu bağlamda çiftçilerin dürüstlüğüne leke sürerek onları yalancılık, hırsızlık ve stokçulukla suçuyorlardı. Bu duruma katlanamayan birçok çiftçi İstanbul'a giderek şikâyetlerini dile getirmek üzere Sultan II. Abdülhamit'in huzuruna çıkmaya çabalıyordu. Böylelikle Sultan'ın korumasına girerek vergi toplayanların zulüm ve zorbalığından kurtulmayı umuyorlardı. Ayrıca payitaht İstanbul'a gitmeyen veya gidemeyen çok sayıda arazi sahibi aynı amaçla Filistin'deki Sultan Çiftliği Dairesine başvuruyor ve Sultan lehine kendi topraklarından feragat etmek istediğini bildiriyordu.²³
- c. Doğal Afetler:** Tarım mahsulleri birçok bölgede çeşitli doğal afetlere ve kronik hastalıkların olumsuz etkilerine maruz kalmıştı. Tarımın zayıflaması ile birlikte birçok çiftçi kendi topraklarını bırakmıştı. el-Hûle Havzası'ndaki bataklıklardan yayılan hastalıklardan dolayı bu bölgedeki imar ve tarım faaliyetleri oldukça azalmıştı.²⁴ Bu nedenle Sultan II. Abdülhamit tüm el-Hûle topraklarının kendi adına tescil edilmesini buyurmuştur.²⁵ Sultan'ın emrinden cesaret alan çiftçiler söz konusu araziye ıslah ve imar etmeye yönelmişlerdir. Söz gelimi el-Gavarine kabilesi 15.000 dönüm bataklık arazisini kurutarak tarıma elverişli bir hale getirmeyi başarmıştır.²⁶ Geçen zamanla birlikte bölgede 12 yeni köy kurulmuş ve bayındırlık faaliyetleri artarak sürmüştür.²⁷ Bu bağlamda başka bir örnek de Bisan Ovası'nda görülen salgın hastalıkların geniş arazilerin ekim ve dikimini engellemesidir. Sultan II. Abdülhamit bu toprakları da kendi adına kaydettirip ahaliyi ilcâ sistemine sokmuştur. Hatta topraklarını bırakıp gidenlerin kendilerini güvende hissetmelerini sağlamak üzere cebinden harcamalar yapmış ve çiftçileri arazilerine dönerek oraları yaşanabilir hale getirmeye teşvik etmiştir. Böylelikle yeni köyler oluşturulmasına katkıda bulunmuştur.²⁸ Bu çabalar çerçevesinde o dönem kurulan yeni yerleşim birimleri arasında Sultan'a atfen "el-Hamîdiye" şeklinde adlandırılan bir köy de bulunmaktadır.²⁹ Osmanlı Devleti, ayrıca Sultan Çiftliği kapsamında yer alan topraklara komşu olan bölgelerden insanların burada yaşamalarına ve tarımla meşgul olmalarına izin vermiştir.³⁰
- d. Bedevi Kabilelerin Saldırıları:** Yerleşik bölgedeki halk, o dönem gerek yerel gerekse Ürdün Nehri ötesinden gelen Bedevi saldırıları yüzünden çok sıkıntı yaşamaktadır. Bu saldırılar genelde kurak mevsimlerde, su ve otlak bulma hedefiyle gerçekleştiriliyordu.³¹ Ayrıca Filistin bölgelerinde Kays ve Yemen sloganları altında savaşan taraflara Bedevilerce silah ve adam desteği sunuluyordu.³² Çatışmalar, bölge halkını ölüm ve sürgün tehdidi ile baş başa bırakıyordu. Ahalinin değerli eşyaları ve tarım ürünleri soygun ve gasp tehlikesi ile karşı karşıyaydı. İstikrarsız ortamdan oldukça rahatsız olan ve düzenli hayatı seven yerleşik halk, konargöçerlerin saldırgan tavırlarına karşı çoğu bölgede II. Abdülhamit'in himayesini elde etmeye çalışmıştı.³³ Ürdünlü konargöçer kabilelerin Filistin'in kuzeyine yaptıkları saldırılar sırasında Gavr Bisan ve Taberiyye'de yaklaşık kırk köy tahrip edilmişti.³⁴
- e. Sultan Tarafından Sunulan İmtiyazlar:** Sultan II. Abdülhamit'in, himayesine giren kişilere sunduğu çeşitli imtiyazlar, ilcâ sisteminin pekişmesine ve daha çok kişinin bu sisteme dâhil olmasına katkıda bulunmuştur. En önemli imtiyazlar şunlardır: Faizsiz krediler, Sultan Çiftliği çatısı altında çalışan

22 *Yoklama-i Arab el-Biştaviyye* (1297 mali senesi), d.36, s.1.

23 *Ceridet Filistin*, sayı: 143, (08/6/1912), s1.

24 Refik et-Temimi, *Vilayet Beyrut el-Kısm el-Cenubi*, (Beyrut, Matbaatu'l-İkbal, 1335) s.337-342; Mustafa ed-Debbağ, *Mevsuatu Biladina Filistin*, (Ülkemiz Filistin Ansiklopedisi), (Beyrut, Dar et-Talia, 1988) c.6, s.55

Ceridet el-İttihad el-Osmani, sayı: 470, (06/04/1910), s.3; *Ceridet Vilayeti Suriye*, sayı: 932, (27/06/1882), s.1; *Ceridet el-Mufid*, sayı:28, (27/02/1910), s.3.

25 *Ceridet el-İttihad el-Osmani*, sayı: 470, (06/04/1910), s.3; *Ceridet Vilayeti Suriye*, sayı: 932, (27/06/1882), s.1; *Ceridet el-Mufid*, sayı:28, (27/02/1910), s.3.

26 Et-Temimi, *Vilayet Beyrut el-Kısm el-Cenubi*, s.337.

27 Mustafa ed-Debbağ, *Biladuna Filistin*, c.6, ss.38-50.

28 *Yoklama-i Arab el-Biştaviyye*, (1297 mali senesi), d.36, s.1-5; *Cenin Şer'i Mahkeme Sicilleri*, sicil no.3, s.58; no.5,s.232; no.19,s.118; no.36, ss.19-27; *Ceridet el-Kermel*, sayı:696, (26/02/1921); ed-Debbağ, *Biladuna Filistin*, c.6, ss.475-476.

29 *Cenin Şer'i Mahkeme Sicilleri*, sicil no.17, s.189; no.20, s.266; ed-Debbağ, *Biladuna Filistin*, c.10, s.705.

30 *Cenin Şer'i Mahkeme Sicilleri*, no.3,ss.25-85; no.5, s.128; no.18, s.134.

31 William Thomson, *The Land and the Book* (London, 1894), s. 494.

32 James Finn, *Stirring Times or Records from Jerusalem Consular Chronicles of 1853 To 1856*, (London, 1878) c. 1, ss. 240-250

33 Duaybis el-Murr, *Ahkam el-Arادی'l-Müttebea fi'l-Bilad el-Munfasile ani'd-Devle el-Osmaniye*, (Kudüs: Matbaat Beyti'l-Makdis, 1923), s.45.

34 *Tahkikat-ı Arazi-i Kura eş-Şemsiyye ve Gavri Bisan 1286-1288*, d.11, S.1- 42; *Ceridet el-Muktebes*, sayı:1298 (22/09/1913), s.2.

ailelerin çocuklarının askerlikten muaf tutulması³⁵ ve zirai üretime uygulanan vergilerin mahsulün beşte biri üzerinden alınmasıdır. Tarım ürünlerinde toplam üretimin beşte birinin vergi olarak devlete (kendilerinin veya bedellerinin) verilmesi, çiftçilerin daha önce tabi olduğu vergilere kıyasla çok daha caziptir. İlca sistemi dışındaki geleneksel vergi düzeni, çiftçilerin ürettikleri bütün mahsullerin üçte birini hatta yarısını vergi olarak devlete ödemesini öngörmektedir.³⁶

f. Arazi-i Mahlûle'nin Satın Alınması: Osmanlı Devleti, geleneksel tımar sistemine bağlı olarak ortaya çıkan arazi-i mahlûle hükümlerini veya diğer bir deyişle sahiplerinin tarım faaliyetlerinde belirli bir süre³⁷ kullanmayarak ihmal ettikleri araziler hakkındaki hükümleri Filistin'de de uygulamıştır. Geleneksel uygulamaların yanında 1858 Arazi Kanunnamesi de 3 yıl üst üste ekilmeyen arazilerin sahiplerinden alınarak göçmenlere dağıtılacağını belirtmektedir. Devletçe sahiplerinin başıboş bıraktığı gerekçesiyle el konan veya çeşitli sebeplerle kullanım hakları düşen topraklar anlamındaki arazi-i mahlûle, II. Abdülhamit döneminde eski hak sahiplerine bedel-i misil karşılığında sunulmuştur. Geçmişteki sahiplerinin bedel-i misili kabul etmemeleri durumunda araziler, açık artırmada satılarak en fazla teklifi verene teslim edilmiştir. Örnek olarak, el-Halil Kazası'na bağlı Acur Köyü sakinlerinin benzer bir teklifi kabul etmemeleri neticesinde sahipsiz kalan araziler, Rum Patrikhanesi uhdesine 60.000 kuruş karşılığında satılmıştır.³⁸ Bu işlemlerde bazen müzayede bedeli on yıl süresince taksitlendirilmiştir. Misal vermek gerekirse 1873 tarihinde Eriha Nahiyesi'ndeki miri araziler, 250.000 kuruş değerle müzayedede satılmış ve on yıllık bir zaman dilimine yönelik olarak taksitlere bölünmüştür.³⁹ II. Abdülhamit bu sistemi kullanarak ihmal sonucu sahipsiz kalan birçok toprağa el koymuş ve bu arazileri Filistin'deki -tımara sistemine göre konuşacak olursak has topraklarına- özel mülkiyeti arasına katmıştır. Örneğin, 1886 yılında Gazze'de el-Cildiye Bahçeleri'nde 4400 dönüm ve Haznet el-Mahraka Bahçeleri'nde 5602 dönüm arsa müzayedede alıcıya arz edilmiş, II. Abdülhamit hazineye 100.000 kuruş (dönüm başı on kuruş) ödeyerek bu toprakları satın almıştır.⁴⁰

2.2. İmar Politikası

Osmanlı Devleti'nin uyguladığı imar politikası II. Abdülhamit'in Filistin'de mülkiyet oluşturmalarının en önemli etkenlerinden biridir. XIX. yüzyılın ilk yarısında Filistin'in bölgelerinde yaşanan kötü koşullar, imar yapısının sarsılmasına sebep olmuş ve birçok şehir köye dönüşmüştür. Veba salgınları, iklimde yaşanan değişiklikler, kuraklıklar, depremler, çekirge istilaları, Bedevilerin saldırıları, iç mücadeleler, Arap kabileleri arasında Kays'lı-Yemen'li çatışmaları, Mısır'daki Mehmet Ali Paşa İdaresi'ne karşı ayaklanma girişimleri, 1831-1840 yılları arası Osmanlı Devleti'nin zayıflaması⁴¹ gibi çetin koşullar ve beşerî etkenler döneme hâkimdir. Şehirler küçülürken bazı köyler adeta tarihten silinmiş ve harabe şeklini almıştır.⁴²

Şüphesiz imar faaliyetlerinin gerilemesi tarım faaliyetinin gerilemesini beraberinde getirmiştir. Öyle ki o dönem harabe araziler ve terk edilen mevkiler, zamanla meskûn arazi özelliklerini tamamen yitirerek kuşlar ve diğer yaban hayvanlarının uğrak yeri olacaktı. Bu bölgelerde yabani otlar yetişecek, ormanlar baş gösterecekti.⁴³

XIX. yüzyılın ikinci yarısında Tanzimât ve Islahat Fermanları ile birlikte devlet, geniş imar çalışmalarına başlamış, şehirler eskiden sınırlarını belirleyen tarihi surların dışına taşmıştır.⁴⁴ Harabe halini alan birçok kırsal bölge yeniden imar edilmiştir.⁴⁵ Bu yerler Asya ve Afrika eyaletlerinden gelenlerin sığındığı bir yaşam

35 Mukayese için bkz. Kudüs Şer'i Mahkeme Sicilleri, sicil no.280, s.13-49; no.290, s.105; no.293, s.64; no.311, s.19; no.336, s.23; Yafa Şer'i Mahkeme Sicilleri, sicil no.1, s.2-39-42-48.

36 Ne'um Bek Şakıyr, Tarih Sina el-Kadim ve'l-Hadis ve Coğrafyetuha, (Kahire, Matbaat el-Kahira, 1916), s.596; Ceridet el-Yermuk, sayı:2, (11/09/1924), s.1.

37 Geleneksel tımar sistemine göre mülkiyeti devlete, kullanımı şahıslara ait olan miri arazilerin 1 yıl ekilmemesi, Çift Bozan Resmi'ni gerektirir. 3 yıl ekilmemesi ise devlet tarafından şahsın kullanım hakkının ortadan kaldırılması sonucunu doğurur. Tımar sistemi, İltizam Sistemi, Tanzimat ve Arazi Kanunnamesi ile eski itibarını yitirmesine karşın etkileri bir anda sahadan silinmemiştir. Bu Osmanlı kanununu Filistin'de yalnız II. Abdülhamit'in değil, İngiliz Manda Yönetimi'nin de bazı arazileri elde etmek için kullandığı yönünde birtakım iddialar vardır.

38 BOA. BEOAYN, d.902. 1 Muharrem 1287.

39 BOA. BEOAYN, d.905. 10 Safer 1290.

40 BOA. İ.DH, 1005/79436, 26 Muharrem 1304.

41 Tahkikat-ı Arazi Kura eş-Şemsiyye ve Gavri Bisan 1286-1288, d.11, S.1- 52; Keşf-i Müzayede, (1286 mali senesi), d.12, s.1-42

42 Kudüs Şer'i Mahkeme Sicilleri, sicil no.336, s.23; Nablus Şer'i Mahkeme Sicilleri, sicil no.9, s.360.

43 Mukayese için bkz. Tahkikat-ı Arazi-i Kura eş-Şemsiyye ve Gavri Bisan 1286-1288, d.11, S.1- 52; Keşf-i Müzayede (1286 mali senesi), d.12, s.1-42.

44 1860 yılında Filistin'in en büyük kenti Kudüs'te yapılaşma, tarihi surların dışına taşmaya başlamıştı. Bkz. Kudüs Şer'i Mahkeme Sicilleri, sicil no.359, ss.19-20; Arif el-Arif, el-Mufasssal fi Tarihi'l-Kuds (Kudüs, Mektebetu'l-Endelus, 1996) s.536.

45 Tahkikat-ı Arazi-i Kura eş-Şemsiyye ve Gavri Bisan 1286-1288, d.11, S.1- 52; Keşf-i Müzayede, (1286 mali senesi), d.12, s.1-40; Yoklama-i Er-Rasim, (1295 mali senesi), d.3, ss.1-8; Yoklama-i Eznebe, (1295 mali senesi), d.2, ss.1-15; Kudüs Şer'i Mahkeme Sicilleri, no.341, s.120; no.346, ss.206-207; no.362, s.26-30; Yafa Şer'i Mahkeme Sicilleri, sicil no.17, s.213.

merkezi niteliğini elde etmiştir.⁴⁶ Benî Hârise Nahiyesi'nde Bisan adlı merkez de dâhil olmak üzere şehirden çok şehir kalıntısı biçimindeki 21 noktada tekraren imar çalışmaları vuku bulmuş ve 29 yeni konumun inşası hayata geçirilmiştir.⁴⁷ 1265 yılından beri harap vaziyette olan Kiysâriyye şehri 1878 yılında eski görüntüsüne kavuşmuştur. Yine bu dönem, 1899 yılında Bedevi toplulukların şehirlere yerleştirmesi amacıyla Filistin'de bir çöl şehri tasarlanmış, bu amaçla Bi'r es-Seba'nın temeli atılmıştır.⁴⁸ Devlet, yeni açılan bu merkezlerde istikrarın sağlanması amacıyla tarımı teşvik etmiş ve tarım yöntemlerinin bölge ahalisine öğretimi konusunda memurlarını görevlendirmiştir.⁴⁹ Buna ilaveten tarımın gelişmesi amacıyla özellikle pamuk ve zeytin başta olmak üzere bazı bitkiler vergiden muaf tutulmuş⁵⁰ ve çiftçilere sermaye desteği verilmiştir.⁵¹

Bu aşamada bayındırlık faaliyetlerinde genel olarak gözle görünür bir gelişme yaşanmasına rağmen zaman zaman daha önce hesaplanmayan olumsuzluklar belirebilmektedir. Örneğin 1870 yılında başlanan Benî Hârise Nahiyesi'nin imar projesi Ürdün'den gelen Bedevi kabilelerin saldırılarından dolayı sekteye uğramıştır.⁵² II. Abdülhamit tahta çıktığında bu saldırıları durdurmak için bölgedeki güvenlik güçlerinin güçlendirilmesini emretmiştir.⁵³ Çiftçilerin yerlerine geri dönmelerini teşvik etmek amacıyla nahiyelerdeki geniş alanlara el koyarak oraları kendi adına tescil ettirmiştir. Bölgeye gelen insanları, Sultan'ın tarla ve bahçelerinde hizmete girmeleri için yönlendirmiştir.⁵⁴ Bu politika sonucunda 1898 yılında Benî Hârise Nahiyesi'nin tüm toprakları II. Abdülhamit'in özel mülkü haline gelmiştir.⁵⁵ Sultan, 1900 yılında yayınladığı bir irade-i şahane ile Ürdün Nehri'nin yatağının Taberiyye Gölü'nden güneydeki Lût Gölü'ne kadar yönlendirilmesini ve böylece el-Gavr⁵⁶ bölgesinden 10 milyon dönüme ulaşan verimli toprakların sulanmasını emretmiştir.⁵⁷

2.3. Yabancıların Mülkiyet Yoluyla Statüedinesine Direnme

Osmanlı vatandaşı olmayanların ülke içinde toprak satın alarak etkin bir konuma ulaşmasına karşı direnç gösterilmesi, II. Abdülhamit'i mülkiyetini oluşturmaya yönlendiren en önemli nedenlerden biridir. Yabancıların genel olarak devlet sınırları ve özel olarak Filistin içine girmemeleri için çalışmıştır. Sultan Çiftliğini, bazı topraklara el koyarak kendi çabaları ve vekilleri aracılığıyla tesis etmekteki amacı, Filistin topraklarını sahiplenmek için birbiriyle yarışan yabancı güçler ve Yahudi yerleşimcilerle karşı direnç sağlamaktır.⁵⁸ Aşağıda yer vereceğimiz olay, Sultani Arazilerin bu yönünü vurgulamaktadır. 1906 yılında Mısır'a egemen olan İngiliz İşgal Yönetimi'nin mevcut Mısır – Osmanlı sınırı hakkındaki tavırları, İngiltere - Osmanlı ilişkilerinde gerilime neden olmuştu. Bu olayın ardından Gazze Kazası'nda Sultan Çiftliği'nin vekili olan Mustafa Efendi, Refah Köyü'nün tüm topraklarını Sultan Çiftliği'ne dâhil etmişti. Bu durum Osmanlı toplumu nezdinde çeşitli kaygılara yol açmıştı. Ancak Mısır - Osmanlı sınırının yeniden çizilmesi amacıyla Mısır heyeti ile yapılan görüşmelerde Sultan'ı temsil eden devlet görevlisi, Refah Köyü'nün Sultani Arazilere ilhakından dolayı elinin zayıflayacağını düşünmemişti. Mısır tarafına ilgili bölgede köylülerin tapuları olmadığını dolayısıyla mülkiyetlerini ispat edemediklerini belirterek toprakların Sultan Çiftliği'ne bu gerekçe ile katıldığını açıklamıştı. Ancak bu sözler, kanaatimizce politik ifadelerdir. Nitekim söz konusu arazide yerli sakinler, eskiden olduğu gibi topraklarında çalışmaya ve öşür ödemeye devam etmişlerdir.⁵⁹

II. Abdülhamit'in uyguladığı ilca ve imar politikaları uzun vadeli olarak hazırlanmıştır. Bunla toprakları başıboşluktan kurtarmak ve Yahudi göçmenlerin aracılarının eline düşmesini engellemek gibi hedefler

46 Yoklama-i Er-Rasim, 1295, d.3,S.s.1-8; Yoklama-i Eznebe, 1295, d.2,S.s.1-15; Kudüs Şer'i Mahkeme Sicilleri, no.362,ss.26-30; Yafa Şer'i Mahkeme Sicilleri, sicil no.17, s.213.

47 Tahkikat-ı Arazi-i Kura eş-Şemsiyye ve Gavri Bisan 1286-1288, d.11, S.42- 52; Keşf-i Müzayede, 1286 mali senesi, d.12, s.1-42; Kudüs Şer'i Mahkeme Sicilleri, sicil no.365, s.315; no.379,s.148; no.409,ss.20-24; Nablus Şer'i Mahkeme Sicilleri, sicil no.42, s.205.

48 BOA. DH. TMİH. S, 25/69/1; BOA. BEO, 1345/100848/1; BOA. BEO, 1610/120702/3, 16 Ramazan 1318; Kudüs Şer'i Mahkeme Sicilleri, sicil no.398,s.41; Ceridet el-Beşir, sayı: 1443, (02/07/1900), s.2.

49 BOA. İ.MVL, 555/24938, 17 Zilhicce 1283.

50 Bkz. ed-Dustur, c.4, ss.384-387.

51 BOA. İ.MMS, 42/1751, 1 Zilhicce 1288.

52 Arie Avneri, Dava Nez'î'l-Mulkiyye – El-İstitanu'l-Yehudi ve'l-Arab 1878-1948 ("Jewish Settlement and the Arab 1878-1948" başlıklı eserin Arapçaya çevirisi), Terc: Beşir el-Berğusi, Amman: Dar el-Celil li'n-Neşr, 1986, ss.23-24.

53 Ceridet el-Beşir, sayı:777, (06/08/1885), s.3; Avneri, el-İstitanu'l-Yehudi ve'l-Arab s.24.

54 Tahkikat-ı Arazi-i Kura eş-Şemsiyye ve Gavri Bisan 1286-1288, d.11, ss.1- 52; Yoklama-i Arab el-Biştaviyye (1297 mali senesi) d.36, s.1; Cenin Şer'i Mahkeme Sicilleri, sicil no.4, s.81,88; no.5, s.232; no.17, s.179; no.18, s.135; no.20, s.266; no.36, s.19; Nablus Şer'i Mahkeme Sicilleri, sicil no.45,ss.57-58.

55 Yoklama-i Arab el-Biştaviyye (1297 mali senesi), d.36, s.1.

56 El-Gavr, sözlük anlamıyla vadi ve yüksekliği düşük toprak parçası demektir. Çeşitli bölgelerde el-Gavr olarak adlandırılan topraklar vardır. Ürdün Vadisi de İngilizce kaynaklarda "Jordan Valley" yanında orijinal ismi ile al-"Ghavr" olarak belirtilmektedir.

57 Ceridet el-Beşir, sayı: 1443, (02/07/1900), ss.2-3.

58 Bkz. Tahkikat-ı Arazi-i Kura eş-Şemsiyye ve Gavri Bisan 1286-1288, d.11, S.1- 52; Yoklama-i Arab el-Biştaviyye, (1297 mali senesi), d.36, s.1; Keşf-i Müzayede (1286 mali senesi), d.12, ss.1-40.

59 Ne'um Bek Şakiyr, Tarih Sina el-Kadim ve'l-Hadis ve Coğrafyetuha, s.596.

güdülmüştür. Sultan Abdülhamit'in tahttan indirilmesinden sonra Osmanlı Çiftliği'ne yapılan saldırılar, bu amaçları daha da aşikâr kılmaktadır.⁶⁰

1913 yılında Yahudi yerleşimcilerin Gazze yakınlarındaki Refah'ta Osmanlı Çiftliği'ne paralel olan bazı toprak parçalarını Mısır Hükümeti'nden satın almaya çalışması, Sultan'ın hamlelerinin isabetli olduğunu göstermektedir.⁶¹

2.4. Vatandaşların Güvenliğini Sağlamak ve Çatışmaları Dindirmek

II. Abdülhamit'i Osmanlı Çiftliği'ni oluşturmaya iten nedenlerden biri de vatandaşların güvenliğini sağlamak ve onları anlamsız çatışmalardan uzak tutmaktır. Özellikle XIX. yüzyılın ikinci yarısında Filistin bölgelerinde vatandaşların mülkiyet edinme eğiliminde artış görülmektedir. Bu gelişmenin yanında 1858'de Arazi Kanunnamesi'nin çıkarılması ve uygulanmasının ardından toprak ayrı bir değer kazanmıştır.⁶² Yerel, bölgesel ve uluslararası piyasalarda üretim talebinin artmasına paralel olarak üretimden elde edilen karı da yükselmiştir. Böylelikle topraklar yerel piyasada karlı bir yatırım aracı olarak görülmeye başlanmıştır.⁶³ Mülkiyet sahibi olmaya artan rağbet sonucu ahali arasında arazi sınırları, meralar, odun elde etme, taş ocakları ve içme ve sulama suları gibi konularda tasarruf haklarına ilişkin anlaşmazlıklar ortaya çıkmıştır.⁶⁴ Bu anlaşmazlıkları çözmek için İstanbul'daki Dâhiliye Nezareti ve Defter-i Hakani Dairesi'nin yanı sıra sivil ve askeri güçler de müdahil olmuştur.⁶⁵ Fakat bazı problemler yetkili daireler dâhilinde çözülememiştir. Bu nedenle II. Abdülhamit, vatandaşların güvenliğini ve bayındırlık faaliyetlerindeki ilerleme çarkının devamlılığını sağlamak için anlaşmazlık söz konusu olan topraklara el koymuştur. Bu uygulamanın bir örneği şu hadisedir:

Sultan, 1900 yılında Bi'r es-Seba' kabilelerinden olan Arap ez-Zalam ile Yatta Ahalisi ve müttelikleri Arap el-Cahalin kabilesi arasında yedi yıl süren acı çatışmaları bitirmek için el-Halil Kazası'nın 40 kilometre güneydoğusunda bulunan, yaklaşık 20.000 dönüm olan Tell Arad topraklarını kendi mülkiyetine geçirmiştir.⁶⁶ Benzer şekilde Sultan Çiftliği'ne bağlı Gavri Bisan ve Taberiyye bölgelerinde ikamet eden es-Sakr ve el-Gazaviye kabilelerinin arasındaki arazi problemini sulh yoluyla çözmek için 1905 yılında Sultan Çiftliği Dairesi Müdürü Hasan Efendi bir takım çabalar ortaya koymuştur.⁶⁷ Girişimlerin başarılı olması ile kabileler arasında kan dökülmesi engellenmiştir. Böylelikle Osmanlı Devleti, ihtiyaç duyabileceği güçlerin, anlamsız kavgalarda tüketilmesinin önüne geçmeye çalışmıştır. Devletin gayesi, huzur ortamını temin etmekle birlikte genel olarak tüm Osmanlı toprakları ve özel olarak Osmanlı Çiftliği'nin yer aldığı noktaları hedef alan yabancı projelere karşı direnmektedir.⁶⁸

Yukarıda belirttiğimiz bilgiler ışığında II. Abdülhamit'in Filistin'de ve diğer bölgelerde geniş alanlar üzerinde kendi açısından güçlü bir manevi kalkan örmüş olduğunu söyleyebiliriz. Sultan Abdülhamit uzun vadeli bir bakışla İmparatorluk toprakları üzerinde daha güçlü bir kontrol sağlamayı, imar ve tarımı geliştirmeyi amaçlamıştır. Ayrıca bu bölgelerin devletin maliyesindeki etkinliğini artırmayı ve yabancı güçlere karşı halkı korumayı hedef edinmiştir.

3. İKİNCİ BÖLÜM: MÜLKİYET HACMI

II. Abdülhamit'in mülkiyeti Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde Filistin'de görülen en büyük mülkiyettir. Bu mülkiyetin çoğunluğu aşağıdaki bölgelerdedir:

⁶⁰ Ceridet el-İttihad el-Osmani, sayı:119, (13/02/1909), s.3; Ceridet el-Asr el-Cedid, sayı: 113, 15/12/1909, s.3; Ceridet el-Mufid, sayı: 528, (02/10/1910), s.3; sayı: 543, (15/11/1910), ss.2-3; Ceridet el-Besir, sayı:2281, (28/07/1913), s.1; Ceridet el-Munadi, sayı: 72, (17/07/1913), ss. 2-3; Ceridet el-Kermel, sayı: 696, (26/2/1921), s.2; Ceridet el-Yermuk, sayı: 39, (22/11/1925), s.2; Ceridet el-Camia el-İslamiye, sayı: 703, (03/12/1934), s.1.

⁶¹ Ceridet Filistin, sayı: 229, (12/04/1913), s.2.

⁶² Alexander Schölch, Tahavvulat Cezriyye fi Filistin 1856-1882 ("Palastina im Umbruch" başlıklı eserin Arapça çevirisi), Terc. Kamil el-Asali, (Amman: el-Camia el-Urduniyye), 1988, ss.96-124.

⁶³ Tahkikat-ı Arazi-i Kura eş-Şemsiyye ve Gavri Bisan 1286-1288, d.11, S.1- 51; Kudüs Şer'i Mahkeme Sicilleri, sicil no.343, ss. 76-77; no.345, ss.80-844; no.362, ss.26-30, 53, 56; Nablus Şer'i Mahkeme Sicilleri, sicil no.17, ss. 470; no. 20, ss.191-193; Cenin Şer'i Mahkeme Sicilleri, sicil no.19, ss.118-119.

⁶⁴ Kudüs Şer'i Mahkeme Sicilleri, sicil no.362, ss. 26-30, 51-57; El-Halil Şer'i Mahkeme Sicilleri, sicil no.17, s.53; Ceridet el-İttihad el-Osmani, sayı: 71, (16/01/1908), s.4.

⁶⁵ Tahkikat-ı Arazi-i Kura eş-Şemsiyye ve Gavri Bisan 1286-1288, d.11, S.1- 52; Kudüs Şer'i Mahkeme Sicilleri, sicil no.354, ss.80-84; no.362, ss.26-30.

⁶⁶ Arif el-Arif, Tarih Bi'r es-Seba', ss.194-196.

⁶⁷ Hasan Efendi, anlaşmazlığı çözmek amacıyla bölge ileri gelenlerinden bir komite meydana getirmişti. Hasan Efendi'nin kurduğu sulh komitesi şu şahıslardan oluşuyordu: Nablus Müftüsü Şeyh Hasan Haşim; Nablus ahalisinden Emin el-Kasım, Hasan Abdurrahman Abdulhadi, Kasım Ağa En-Nemir; Aclun Nahiyesi'nin Şeyhi Hasan Berekat; el-Kuvra Nahiyesi'nden Şeyh Abdulkadir eş-Şurayde; el-Belavine Aşireti'nden Munavir Ebu Guş; el-Mesaid Aşireti Şeyhi Damin el-Berekat ve Arab es-Sakr Aşireti'nin ileri gelenlerinden İrsan el-Mutlak, Ahmed el-Muslih, Ali Ziyab. Bkz. Nablus Şer'i Mahkeme Sicilleri, sicil no.40, ss.8-9.

⁶⁸ Ceridet Kermel, sayı:696, (26/02/1921), s.2. Osmanlı Devleti'nin resmi mezhebi olan Hanefiliğin temsilcisi âlimlerin genel olarak arazilere ve özel olarak ölü arazilerin kullanımına ilişkin görüşleri için bkz. Osmanlı Arazi Kanunnamesi, Madde: 103-105.

1. **el-Hûle Havzası'nın Ovaları:** Bu havza, kuzeyde Ürdün Nehri kaynaklarından başlayarak güneydeki Taberiyye Gölü'ne uzanan 50 km'lik bir havzadır. Ürdün Nehri'nin akış yönüne ve el-Hûle Gölü'ne paralel olarak ilerler. Ayrıca burada iki kıyı tarafı boyunca yer alan verimli topraklara sahip el-Gavr Ovaları bulunmaktadır.⁶⁹ İlgili ovaların yüz ölçümü, 942.800 dönümden oluşmaktadır.⁷⁰

O dönemde bölge yakınındaki el-Hûle Gölü'nün düşük su seviyesine sahip olması ve çevresinde bataklıklar bulunması nedeniyle yaban otları daha yoğun ve geniş alanlarda görülmekte, bundan dolayı da arazi küçükbaş hayvanlara mera olmak için elverişli bulunmaktadır. El-Gavarine Kabilesi bu bölgede yaşam alanı olarak kendilerine on iki köy inşa etmişlerdir.⁷¹

2. **Gavr Bisan Ovası**⁷²: Bu ova kuzeyde el-Hûle Havzası'ndan başlar, güneyde Şobaş Vadisi'nin yatağına kadar uzanır. Batısında el-Celil Dağları ve Nablus bulunur. Ovanın sağ tarafı da kuzey batı yönünde İbn Amir Mera Ovası'nın doğudaki kapısı kabul edilen Zir'in Köyü'nün sınırlarına kadar devam eder. Yüz ölçümü ise 800.000 dönümdür. Çevrede bulunan dağ ve tepelerin yamaçlarını eklediğimizde bu sayı 1 milyon dönüme ulaşmaktadır.⁷³

Gavr Bisan Ovası, Filistin'de Sultan Çiftliği topraklarının en önemlilerindedir. Zira geniş bir yüz ölçümüne, verimli topraklara ve zengin su kaynaklarına sahiptir. Ayrıca, sulama tekniğine dayalı tarımın yapılmasına imkan sağlamaktadır.

Yeşilliklerde erken ürün almaya elverişli olan ılıman iklimiyle Gavr Bisan Ovası, yerel pazarların taleplerinin daha kısa bir zamanda karşılanması için oldukça değerlidir. Bu açıdan, milli ekonomiye olan faydalarıyla devlet nezdinde daha önemli bir konuma yükselmiştir. Sultan'ın ileri görüşlülüğü, Gavr Bisan ve eş-Şifa Ovaları'nı kendi mülkiyetine dönüştürmesinde ve o bölgelerde meskûn mahallerin sayısının artırmasında ortaya çıkmaktadır. Nitekim bir süre sonra yerleşik bölgelerin sayısı artarak 50 mevkiye ulaşmıştır.⁷⁴ İmarın yok oluşunu engellemek ve Gavr Bisan Ovası topraklarının içinde olduğu havzanın ülke ekonomisindeki payını daha etkin hale getirmek amacıyla Taberiyye Gölü'nün güney girişine dair büyük bir proje hazırlanmıştır. Bahsedilen proje çalışmasına göre bazı Sultani Araziler de dâhil olmak üzere göl çevresindeki 10 milyon dönüm, sulama alanı olarak tahsis edilmiştir. Sultan, bu projenin uygulanabilirliğinin ölçülmesi ve hayata geçirilmesi için bölgeye teknik heyet göndermiş ancak Sultan'ın tahttan azli sonucunda çalışmalar yarım kalmış ve tamamlanamamıştır.⁷⁵

3. **Semra Mevkii:** Taberiyye Gölü, güney kıyısında bulunup tüm toprakları Sultan'ın mülkiyetine dâhildir.
4. **Gavr el-Fari'a:** Kuzeyde Tammun Köyü bölgesindeki sıra dağlar, güneyde Azmut, Deyr el-Hatab ve Salim bölgeleri, doğuda Ürdün Nehri ve batıda Talluza ve Kuzey Asira Dağları ile çevrilidir.⁷⁶ Yüz ölçümü 115.000 dönüm olup el-Bazan Pınarları ve Ürdün Nehrinin beslediği verimli topraklara sahiptir. Bu topraklar günümüzde bile "Çiftlik" adını taşımaktadır.
5. **Eriha Ovası:** , esas itibarıyla Eriha şehri sınırlarında yer alan topraklardan oluşmakla Bu ova ⁷⁷ birlikte şehri çevreleyen diğer bölgelerden bazı noktaları da kapsar. Doğusunda Ürdün Nehri,

⁶⁹ Ed-Debbağ, *Biladuna Filistin*, c.1, s.37.

⁷⁰ Ed-Debbağ, *Biladuna Filistin*, c.1, s.66.

⁷¹ Kurulan yerleşim birimleri şunlardır: el-Menşiye, Lezaze, Katiyye, Abil el-Kamh, ez-Zavk Et-Tahtani, En-Na'ime, ed-Duvara, es-Salihiyye, el-Muftehara, ez-Zeviyye, ed-Derbaşiyye, el-Almaniyye, et-Telil, sayılan yerleşim birimleri bölgenin kuzeyinde oluşturulmuştur. Güneyde vücuda getirilen yaşam alanları ise şu noktalardan ibarettir: Arab Zubeyd, el-Heyb, eş-Şimaliyye, Es-Siyad, el-Kadiriyye ve ez-Zangariyye. Bkz Ed-Debbağ, *Biladuna Filistin*, c.6, s.38, 50.

⁷² *Salname-i Vilayet-i Suriye*, sayı: 28, ss.129-130.

⁷³ *Yoklama-i Arab el-Biştaviyye*, (1297 mali senesi), d.36, ss.1-5; *Cenin Şer'i Mahkeme Siciller*, sicil no.18, ss.134-135; no.19, s.118; *Ceridet Vilayet Suriye*, sayı: 932, (27/06/1882), s.1; *Ceridet el-Kernel*, sayı: 696, (26/02/1921), s.2; *Ceridet el-Kabes*, sayı: 1, 30/9/1913, s.1.

⁷⁴ Bahsedilen yerleşim bölgeleri şunlardan oluşmaktadır : (Bisan, Andur, Nevres, Dane, Semh, Kefer Mısr, Kefra, Kevkeb el-Hava, et-Tiyre, Sirin, el-Mutale, el-Bire, Cubul, el-Murassas, Kavmiyye, es-Samiriyye, el-Eşrefiyye, Ferune, el-Bakura, Tell eş-Şevk, Cısr el-Mecami', el-Gazzaviyye, el-Biştaviyye, ez-Zeb'a, et-Tayyibe, ed-Deha, Şetta, el-Hamidiyye, Vadi el-Bire, Mesil-Cezer, Yebla, Arab el-Bevatı, el-Mezraa, Umm Acve, Arab es-Safa, Arab Suhur el-Gavr, Arab el-Henadi, Arab el-Hamra, Arab el-Fatur, Arab Es-Sahine, Arab es-Sukur, Arab el Belavine, Arab es-Sabih, Arab el-Meğaribe el-Muğir, Arab el Biştaviyye, el-Han el-Ahmer, Arab es-Sukur, Gavr el-Fari'a) Bkz. *Mahlulat Bi-İsmi Es-Sultan Abdulhamid es-Sani* – (Cenin, 1920), d.28, S.s.1-6; *Tahkikat-i Arazi-i Kura eş-Şemsiyye ve Gavri Bisan 1286-1288*, d.11, ss.1- 54; *Keşf-i Müzayede*, (1286 mali senesi), d.12, ss.1-42; *Nablus Şer'i Mahkeme Sicilleri*, sicil no.40, s.89; *Cenin Şer'i Mahkeme Sicilleri*, sicil no.1, s.37; no.3, s.29; no.4,s.18, 81,88; no.5, s.23; no.16, s.7,11; no.17, s.189, 211; no.18, ss.134-135; no.19, s.118; no.20, ss.262-266; no.36, s.27; *Ceridet el-İttihad el-Osmani*, sayı: 71, (16/12/1908), s.1; *Ceridet el-Yermuk*, sayı:2, (11/9/1924), s.1; Ed-Debbağ, "Biladuna Filistin" c.5, s.186; Ekrem Zuaytir, *Vesâik el-Hareke el-Vataniyye el-Filistinîyye 1918-1939*, (Beyrut: Muesssesetu'd-Dirasat el-Filistinîyye, 1984), ss.17-63.

⁷⁵ *Ceridet el-Beşir*, sayı: 1443, (02/07/1900), ss.2-3; *Ceridet el-Hadara*, sayı: 73, s.7.

⁷⁶ Nablus Şer'i Mahkeme Sicilleri, sicil no.45, s.57.

⁷⁷ *Salname-i Vilayet-i Suriye*, sayı: 28, ss.129-130.

batısında Kudüs Dağları ve güneyde Lut Gölü bulunmaktadır. Sultan'ın buradaki mülkiyeti, su pınarları ve kaynakları bakımından zengin ve verimli topraklara dağılan 113.179 dönümden oluşmaktadır. Ayrıca bu bölge üzerinden Kudüs ve Ürdün'ü birbirine bağlayan stratejik yol geçmektedir. Henüz "Hidivlik" olarak adlandırılmayan Mısır'daki Mehmet Ali Paşa Hükümeti'nin 1841 yılında Filistin'den çekilmesi sırasında yaşananlar, Eriha şehrinin yıkımına yol açmıştır. Konargöçer Arap kabilelerinin düzenlediği saldırılardan dolayı güvenliğin bir türlü sağlanamaması, yerleşik bölgelere yönelik imar hamleleri ve Bedevilerin yerleşik hayata yönlendirilmeleri gibi koşulların etkisiyle şehir, II. Abdülhamit tarafından ilca altına alınmıştır.⁷⁸ Böylelikle Eriha şehri yeniden canlanmış, sicillerde "Eriha Köyü" biçiminde yazılarak ölü bir kent olduğunun ilan edilmesinin ardından şehir vasfını tekrar kazanmıştır.⁷⁹

6. **el-Gibya Köyü:** İbn Amir Mera Ovası'nın kuzeybatı taraflarına uzanan Arap Turkman bölgesi içerisinde bulunmaktadır.⁸⁰Elimizde bulunan kaynaklarda II. Abdülhamit'in bölgedeki mülkiyetinin hacmi ile ilgili herhangi bir kayıt bulunmamaktadır.
7. **Zelfe Mevkii:** Cenin şehrinin kuzeyine 19 km uzaklıktadır.⁸¹Elimizde bulunan kaynaklarda II. Abdülhamit'in bölgedeki mülkiyetinin hacmi ile ilgili bir veri yoktur.
8. **Tell Arad:** el-Halil şehrinin güneydoğusunda bulunan bir yerleşim birimi olup 20.000 dönümden oluşmaktadır. 1900 yılında Sultan'ın vekilleri tarafından bölgede devlet lehine hakimiyet tesis edilmiştir. El-Halil Kazasına bağlı Yatta Köyü ahalisi ve Bi'r es-Seba' Kazası'na bağlı Arap ez-Zalam topluluğu arasındaki mülkiyet iddiası kaynaklı kanlı çatışmaları durdurmak amacıyla devlet tarafından Tell Arad yöresine el konulmuştur.⁸²
9. **Zevir ez-Zerka:** Aşağı Zerka Vadisi'nin her iki kıyısı boyunca uzanarak sahil vadilerine ulaşmaktadır. Bu vadi doğrultusunda akan nehir, Kıysariyye'nin 6 km kuzeyinde Akdeniz'e dökülmektedir.⁸³II. Abdülhamit, "Berret-Kıysariyye" olarak bilinen denize nazır kum tepeleri dâhil tüm Zevir bölgesi arazisini mülkiyetine almıştır.⁸⁴ Deniz kıyısındaki kumluk bölge 146.000 dönümdür.⁸⁵
10. **Yafa Çiftliği:** Kazaze köyü yakınlarında Yafa şehrinin güney doğusunda bulunmaktadır. Bu çiftliğin yüz ölçümü ile ilgili hiçbir kaynakta veri bulunmamaktadır. Bölgeden sadece "Arazi-i Zati Şahane"⁸⁶ olarak bahsedilmektedir. Ayrıca bahsettiğimiz diğer topraklar gibi "Sultani" sıfatını taşıyan bu çiftlik ile ilgili bazı saldırı ve haksızlıklar yaşandığına dair Osmanlı arşivinde belgelere rastlanmıştır.⁸⁷
11. **Haznet el-Mahraka:** Gazze şehrinin 18 km doğusunda bulunmaktadır. II. Abdülhamit geleneksel tımar sistemine göre mahlûl addedilen topraklarla ilgili uygulamaya dayanarak bölgeyi elde etmiştir. 1886 yılında Gazze'de yapılan müzayede ile Sultan'ın özel mülküne eklenen bu mülkiyet, 5.602 dönüm olarak hesaplanmıştır. Sultan her dönüm için hazineye on kuruş ödeme yapmıştır.⁸⁸ Arazinin yüz ölçümüne ilişkin farklı bir hesap daha bulunmaktadır. Ed-Difa Gazetesi, 1936'da yayınlanan bir sayısında Sultan'ın mirasçılarının 4.580 dönüm içeren tapu senetleri sunarak haklarını ispatlamaya çalıştıklarını yazmıştır.⁸⁹
12. **Refah Köyü⁹⁰:** Gazze şehrinin 38 km güneyinde Mısır sınırında Filistin sahilinin en uç noktasındadır. Bu topraklar 40.579 dönümü içermekte olup Sina Yarımadası'nda artan İngiliz varlığı karşısında durmak için devlet tarafından Sultan'ın topraklarına ilhak edilmiştir. İngiliz

⁷⁸ Karşılaştırmak için bkz. Kudüs Şer'i Mahkeme Sicilleri, sicil no.337, s.40; no.380, s.1, 6, 10, 27; no.392,s.173; no.393, s.98; no.397, s.179; no.399, ss.91-93, 50; no.407, s.246; Ceridet el-Yermuk, sayı: 39, (22/01/1925), s.2; sayı: 40, (25/01/1925), s.1.

⁷⁹ Kudüs Şer'i Mahkeme Sicilleri, sicil no.328, s.50; no.377, s.40.

⁸⁰ Zuheyr Ganayim, Liva Akka fi Ahdi't-Tanzimat 1281-1337/1863-1918, (Beyrut: Muessesetu'd-Dirasat el-Filistiniyye), 1999, ss.311-312.

⁸¹ Cenin Şer'i Mahkeme Sicilleri, sicil no.13,s.80; no.14, s.77; ed-Debbağ, Biladuna Filistin, c.5, s.186.

⁸² El-Halil Şer'i Mahkeme Sicilleri, sicil no.24,s.93; ; el-Arif, el-Mufassal, ss.194-196.

⁸³ Ed-Debbağ, Biladuna Filistin, C.11,s.464

⁸⁴ Ceridet el-Munadi sayı: 72, (17/07/1913), s.2; Ceridet el-Beşir, sayı: 2281, (18/07/1913),s.1; Ekrem Zuaytir, Vesaik el-Hareke el-Vataniyye, ss.242-245.

⁸⁵ Ekrem Zuaytir, Vesaik el-Hareke el-Vataniyye, ss.242-245.

⁸⁶ Daimi Defterleri, (1301 mali senesi), d.16, s.1.

⁸⁷ BOA. BEO, 16/1133/1, 12 Zilkade 1309 ; BOA. BEO, 21Muharrem 1310.

⁸⁸ BOA. İ.DH, 1005/79436, 26 Muharrem 1304.

⁸⁹ Ceridet ed-Difa, sayı: 994, (04/11/1937), s.2, 7; sayı:1010, (19/11/1937), s.4.

⁹⁰ Salname-i Vilayet-i Suriye, sayı: 28, ss.129-130.

varlığının 1906 yılında en üst düzeye ulaşmış olması sebebiyle Osmanlı Devleti'ne bağlı Filistin bölgesi ile İngiliz hâkimiyetinde bulunan Mısır arasında sınırın yeniden çizilmesi gerekmiştir.⁹¹

- 13. El-Cildiye Mevkii:** Gazze şehrinin 16 km doğusunda bulunmaktadır. II. Abdülhamit 1886 yılında Gazze'de yapılan müzayede sonucu bu toprağı da arazi-i mahlule sistemi ile kendi özel mülküne ilhak etmiştir. Bu mülkiyet 4.400 dönüm olarak hesaplanmıştır. Sultan her bir dönüm için hazineye on kuruş ödeme yapmıştır.⁹²Birçok Osmanlı belgesinde Gazze'de bulunan el-Cildiye'deki Sultani Arazi'nin Bedevilerin saldırı girişimlerine defalarca maruz kaldığına işaret edilmiştir.⁹³

Yukarıda verdiğimiz bilgilere dayanarak Filistin'deki Sultan Çiftliği arazilerinin yüz ölçümünün 2.392.551 dönümü aşmakta olduğunu sonucuna ulaşmaktayız. Detaylar aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Filistin Sultan Çiftlik Toprakların Yüz Ölçümü

Seri	Mevki adı	Yüz ölçümü	Notlar
1	El-Hûle Havzası Ovası ⁹⁴	942.800	Bataklıklar ve El-Hule Gölü'nü içerir.
2	Gavr Bisan Ovası ⁹⁵	1.000.000	Ova ve çevresindeki dağlık toprakları içerir.
3	Semra Mevkii	---	Sultan mülkiyeti tüm köyü kapsamaktadır.
4	Gavr el-Fari'a Vadisi ⁹⁶	120.000	15.000 dönümü tarım arazisidir, kalanı meradır.
5	Eriha Ovası ⁹⁷	113.179	Eriha şehri dâhildir.
6	El-Gibya Köyü	---	Sultan mülkiyeti tüm köyü kapsamaktadır.
7	Zelfe Köyü	---	Sultan mülkiyeti tüm köyü kapsamaktadır.
8	Tell Arad ⁹⁸	20.000	Daha önce ahali tarafından mülkiyeti üzerinde uzlaşlamayan tüm toprakları kapsamaktadır.
9	Zevir ez-Zerka ⁹⁹	146.000	Bataklık ve Berrat Kırsariyye toprakları dahildir.
10	Yafa Çiftliği	---	Yafa'nın güneydoğusunda Kazaze Köyü yakınındadır.
11	Haznet el-Mahraka ¹⁰⁰	5.602	Gazze yakınındadır.
12	Refah Köyü	40.579	Yafa'nın güneydoğusunda Kazaze Köyü yakınındadır.
13	El-Cildiye Mevkii ¹⁰¹	4.400	Gazze yakınındadır.
	Toplam	2.392.551	3, 6, 7, 10 numaralı mevkiler, elimizde veri bulunmadığından dolayı hesaba katılmamıştır.

4. ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: MÜLKİYETTEKİ DEĞİŞİKLİKLER

II. Abdülhamit'in mülkleri iki tür değişime maruz kalmıştır. Mülkiyetlerin geçersiz hale gelmesi (halli) ve topraklarına yabancıların nüfuz etmesi söz konusu değişimlerdir. Bunları ayrı ayrı başlıklar altında incelemeye çalışacağız.

4.1. Mülkiyetlerin Geçersizleşmesi

Bilindiği gibi 1878 yılında rafa kaldırılmış olan Kanun-i Esasi, 1909 yılında yeniden yürürlüğe konulmuştur. Bu süreçte Sultan Abdülhamit, Osmanlı İmparatorluğu sathında yayılmış olan tüm topraklarından devlet hazinesi lehine feragat etmeye (muhaletet tarafından) zorlanmıştır. Sultan, iki irade yayımlayarak kendi özel borçlarının kapatılması amacıyla hazineden bir milyon lira ödenmesi karşılığında tüm topraklardan vazgeçmiştir.¹⁰²

II. Abdülhamit feragat ettikten sonra bu topraklar Sultan Çiftliği yerine Arazi-i Müdevver olarak anılmaya başlanmıştır.¹⁰³ Hatta toprakların idaresi de "Arazi-i Müdevver Dairesi"¹⁰⁴olarak isimlendirilmiştir. II.

⁹¹ Ne'um Bek Şakıyr, Tarih Sina el-Kadim, ss.596-597; ed-Debbağ, Biladuna Filistin, c.8, s.304.

⁹² BOA. İ.DH, 1005/79436, 26 Muharrem 1304.

⁹³ BOA. BEO, 259/19403/1, 07 Safer 1311; BOA. BEO, 263/19699/1, 4 Safer 1311; BOA. BEO, 300/22428/2, 7 Rebiussani 1311.

⁹⁴ Ed-Debbağ, Biladuna Filistin, c.1, s.66.

⁹⁵ Yoklama-i Arab el-Biştaviyye, (1297 mali senesi), d.36, ss.1-5; Cenin Şer'i Mahkeme Sicilleri, sicil no.18, ss.134-135; no.19, s.118; Ceridet Vilayet Suriye, sayı: 932, (27/06/1882), s.1; Ceridet el-Kermel, sayı: 696, (26/02/192)1, s.2; Ceridet el-Kabes, sayı: 1, (30/09/1913), s.1.

⁹⁶ Nablus Şer'i Mahkeme Sicilleri, sicil no.45,s.57.

⁹⁷ Kudüs Şer'i Mahkeme Sicilleri, sicil no.328, s.50; no.377, s.40.

⁹⁸ El-Halil Şer'i Mahkeme Sicilleri, sicil no.24,s.93; el-Arif, el-Mufassal, ss.194-196

⁹⁹ Ekrem Zuaytir, Vesaik el-Hareke, ss.242-245.

¹⁰⁰ BOA. İ.DH, 1005/79436, 26 Muharrem 1304

¹⁰¹ BOA. İ.DH,1005/79436, 26 Muharrem 1304

¹⁰² Mustafa eş-Şihabi, "Bahs fi Emlak ed-Devle", "el-Hale el-İktisadiye fi Suriye ve Lubnan", *Mecellet el-Maşrik*, (1932), ss.545.

¹⁰³ Cenin Şer'i Mahkeme Sicilleri, sicil no.3, s.58; no.18, ss.134-135.

¹⁰⁴ Cenin Şer'i Mahkeme Sicilleri, sicil no.19, ss.118-119.

Abdülhamit'in ilca sistemi altında yer almak, bu mülkleri hazinenin kontrolünden uzaklaştırmamıştır. Elimizdeki mevcut verilere göre arazilerin hazine tarafından ileride müsadere edilmesini veya mirasçılar tarafından dağıtılmasını engellemek amacıyla Sultan'ın aldığı bir önlemden bahsetmek pek mümkün değildir. Arazileri hazine denetiminden çıkarmak için kendisine ait bir arsayı sattığına, kendi sülalesine veya başkasına vakıf olarak bıraktığına ilişkin herhangi bir kayıt tarafımızca bulunamamıştır.¹⁰⁵

Konumuza ilişkin olarak bahsetmemiz gereken başka bir nokta şudur: Arazilerin Sultan'ın mülkiyetinden çıkarak hazineye devredilmesi, başlangıçta çiftçilerin oradaki tasarrufuna engel teşkil etmemiştir. Sözü geçen topraklar, o dönem Osmanlı miri arazileri arasında çiftliğe ilhak olmayan diğer toprakların statüsünü elde etmiştir. Bu çerçevede ilk başta Kanun-ı Esasi'nin uygulanmaya yeniden başlandığı 1909 tarihine kadar 30 yıldan fazla belirli toprakları ekip biçtikleri ve hasat ettikleri bilinen çiftçilere, o toprakları hazineden talep etme ve kendi adına kaydettirme hakkı doğmuştur. Daha sonra toprakla ilgili hukuki işlemlerin tamamının 1858 yılında çıkan Osmanlı Arazi Kanunnamesi gereğince yapılacağı belirtilmiştir. Buna bağlı olarak devlet tarafından anlaşmazlık olmadığı ve bütün vergi sorumluluklarını yerine getirdikleri takdirde 10 yıldan fazla aynı yerde tarımla uğraşan çiftçilerin miri toprakları kullanmakla yetkilendirileceği ifade edilmiştir.¹⁰⁶ Nitekim el-Muktebes Gazetesi de böyle söylemektedir.¹⁰⁷

Çiftlik topraklarının Sultan'ın korumasından çıkmasının ardından İttihat ve Terakki Hükümeti, çiftçilerin oralarda bulunan haklarını tanımadı. Yeni hükümet söz konusu çiftlikleri yalnızca sabık sultanın arkasında bıraktığı mallardan biri olarak görmüştü.¹⁰⁸ Bütçe açığını ve borçların devasa hacmini öne sürerek satılmaları¹⁰⁹ amacıyla onları açık artırmaya sunmuştu.¹¹⁰ Tabii ki çiftçilerin bu uygulamalara karşı çeşitli itirazları oldu. Ancak I. Dünya Savaşı'nın fitilinin atılması ve devletin savaşa taraf olarak girmesi nedeniyle itirazların yetkili makamlarca incelenmesi, ileri tarihlere ertelendi. Böylelikle konunun çözümü askıda kaldı.¹¹¹

Çiftçilerin, Osmanlı Arazi Kanunnamesi'nde yer alan genel hükümler ve tasarruf haklarına ilişkin hususlar çerçevesinde hükümetten haklarını talep ettikleri anlaşılmaktadır.¹¹² Söz gelimi Bisan Ovası'ndaki Bedevi aşiretler, 13 aşiret şeyhi tarafından imzalanan bir telgrafı Dâhiliye Nezareti'ne göndererek eski topraklarının kendilerine bedel-i misille satılmasını talep ettiklerini ve bu konuda ısrarlı olduklarını açıklamıştı.¹¹³ Ayrıca topraklar üzerindeki haklarını savunmak için komisyonlar kurmanın yanında arazilerle ilgili gelişmeleri müzakere etmek amacıyla kongreler düzenlemişlerdi.¹¹⁴ Üstelik medyayı da kullanarak kendilerince dillendirilen talep ve şikâyetleri Osmanlı eyaletlerindeki gazetelerde yayınlamışlardı.¹¹⁵

Arazi sahipleri Filistin'de Osmanlı iktidarının sona ermesinin ardından da taleplerini dillendirmeye devam etmiş, bu defa sahadaki yeni otoriteden yani İngiliz güçlerinden arazi konusundaki haklarının kendilerine iadesini istemeye başlamışlardı. Nitekim 7 Eylül 1921 tarihinde el-Kermel Gazetesi'nde yayınlanan, Gavr Bisan toprakları için oluşturulan savunma komisyonunun yetkilisi Vadi' el-Bustani'ye ait rapor bu durumu vurgulamaktadır.¹¹⁶

4.2. Yabancıların Nüfuz Ve Sızma Girişimleri

Yabancıların genel olarak Osmanlı Devleti'ne ve özel olarak Filistin topraklarına nüfuz etmeye yönelik çabaları, II. Abdülhamit'i, hedefteki toprakları koruma altına almaya itmişti. Kanun-ı Esasi'nin yeniden yürürlüğe girmesinin üzerinden çok geçmeden Sultan'ın tahttan indirilip iktidarını kaybetmesinden sonra Yahudi yerleşimciler başta olmak üzere yabancı şirket ve cemiyetler, o toprakları kendilerine yeniden hedef olarak seçtiler. Yabancı şirket ve cemiyetlerin 1908'den Birinci Dünya Savaşı'na kadar Maliye Nezareti'ne sundukları imtiyaz ve satış teklifleri aslında bu durumun açık bir göstergesiydi.¹¹⁷ Kanaatimizce konuya ilişkin şu tespit çok da abartılı olmayacaktır: İstanbul, 1908-1914 yılları arasında Sultani Arazileri ele geçirmek ve kontrol etmek arzusunda olan aracı şirketlerin ve temsilcilerinin uğrak noktasıdır. O devrin

¹⁰⁵ Cenin Şer'i Mahkeme Sicilleri, sicil no.16, s.7, 11.

¹⁰⁶ BOA. DH.I-D, 73/8-36 17 Temmuz 1392

¹⁰⁷ Ceridet el-Muktebes, sayı: 502, (19/10/1910), s.1.

¹⁰⁸ Kudüs Şer'i Mahkeme Sicilleri, sicil no.392, s.173

¹⁰⁹ Ceridet el-Asr el-Cedid, sayı: 113, (15/12/1909), s.3; Ceridet el-Hadara, sayı: 73, s.7.

¹¹⁰ BOA. DH-I-D, 73/8-43, 19 Temmuz 1329

¹¹¹ Ceridet el-Mufid, sayı:528, (27/11/1919), s.3; sayı: 543, (15/11/1910), ss.1-2; sayı: 544, (16/11/1910), s.1; Ceridet Filistin, sayı: 251, (05/7/1913), s.2; sayı: 261, (19/08/1913), s.3; sayı: 264, (20/8/1913), s.3.

¹¹² BOA D.H.I.D, 73/8-25, 22 Receb 1331

¹¹³BOA. DH-I-D, 73/8-43, 19 Temmuz 1329

¹¹⁴BOA. DH.I.D, 73/8-53, 27 Şevval 1331

¹¹⁵ Ceridet el-Kermel, sayı: 696, (26/02/1921), s.2; sayı: 745, (07/09/1921), s.4.

¹¹⁶ Ceridet el-Kermel, sayı: 745, (07/09/1921), s.4.

¹¹⁷ Daha fazla bilgi için bkz. BOA. Y.P.R.KA.Z.J, 34/1Tarihsiz

gazeteleri de bu tespiti destekler yayınlara yer vermektedir.¹¹⁸ İstanbul, Yahudi hareketlerinin ve onların yerleşim projelerinin önem atfettiği bir adrestir. Bu zaman diliminde Yahudi yerleşim projelerinin Beyrutlu bir Osmanlı vatandaşı olan “Necip el-Asfar” gibi araçlar eliyle yürütüldüğü görülmektedir.¹¹⁹ Bu arada değişik proje ve faaliyetlerde adı geçen Necip el-Asfar’ın Belçika’da devasa sermayesi olan büyük bir şirketin tescilli sahibi olduğu ve çeşitli Yahudi kuruluşlarından destek aldığı çeşitli kaynaklarca belirtilmektedir.

Osmanlı basınından çeşitli yayın organları, yabancıların ülke toprakları üzerindeki faaliyetlerini hassasiyetle takip etmeye çalışıyordu. Örneğin Şam merkezli el-Muktebes Gazetesi, “Ümmetin Toprakları”¹²⁰ başlıklı haberinde Necip el-Asfar’ın Osmanlı Devleti nezdinde çeşitli girişimlerde bulunduğunu ifade ediyor, hükümete sunduğu tekliflerin kabulü durumunda bazı risklerin doğacağını belirtiyordu. Beyrut merkezli el-Mufid Gazetesi de aynı doğrultuda yazılar paylaşmıştı.¹²¹ Benzer şekilde Filistin ve el-Kermel Gazeteleri başta olmak üzere birçok yerel gazete de Filistin’de hayata geçirilmesi planlanan söz konusu projelerin taşıdığı tehlikeleri ve onlara karşı direnme yöntemlerini açıklayan haberlere yer veriyordu.¹²²

El-Asfar Projesi esas olarak Osmanlı Çiftliği topraklarının hükümetten imtiyaz alarak devlete yıllık 100.000 Osmanlı lirası ödenmesi karşılığında işletilmesi demektir. Bu proje ayrıca arazinin bütünü üzerindeki tasarruf bedellerinden veya satın alma bedelinden daha ileri bir tarihte kesilmesi şartıyla devlete 4.000.000 liranın kredi olarak verilmesini kapsamaktaydı.¹²³ Fakat bu teklife karşı ortaya çıkan halk muhalefeti imtiyazların elde edilmesine engel olmuştu.¹²⁴ Başbakanlık Osmanlı Arşivi’nde bulunan bir belgede ve el-Mufid Gazetesi’nde “El-Asfar Projesini Protesto” başlığı altında yayınlanan haberde bu projenin yabancı nüfuzunu ülke içinde güçlendireceği, siyasi problemler doğuracağı ve ülkenin ileri gelenlerinin bu işe sıcak bakmayarak gerçekleşmesini önlemek istedikleri vurgulanmaktadır.¹²⁵

İttihat ve Terakki Hükümeti’nin ikinci kez iktidara gelmesi ve bunun devletin paraya ihtiyaç duyduğu bir döneme rastlamış olması, hükümetin Biladü’ş-Şam’da baştanbaşa uzanmakta olan Sultan Çiftliği topraklarının yaklaşık 8,1 milyon dönümünü açık artırma ile satmaya girişmesine neden oldu. Mezatta satılması planlananlar arasında Bisan’daki 390.000 dönüm ve Zevir ez-Zerka’daki 6.500 dönüm arazi de vardı.¹²⁶ İşte bu noktada Necip el-Asfar Projesi yeniden gündeme gelmişti. Necip el-Asfar’ın, çalışmalarını kardeşi Selim’in katılımıyla birlikte yürütmesinden dolayı, “Asfarayn Projesi”¹²⁷ olarak anılan proje; ülkede hayli yankı uyandırmıştı.¹²⁸ Araziler için ortaya konan satış teklifi ahalide şok etkisi yapmıştı. Bölge sakinleri toplantılar düzenleyerek icraatları eleştiren bildiri ve dilekçeler kaleme almıştı.¹²⁹ Halk tarafından yayınlanan bildirimlerde imtiyaz teklifine karşı direniş gösterilmesi tavsiye ediliyordu.¹³⁰ Arazi sahibi çiftçiler, bayram gününde Hayfa’ya giderek kendi topraklarının açık artırma ile satılması hakkındaki teklifi protesto etti. Bu olayın ardından Beyrut Vali Vekili Naci Paşa, hükümete Bisan ve Gavr el-Fari’a bölgelerinin Bedevi Araplar ve hâlihazırda içinde yaşayan ahaliye taksit usulüyle bedel-i misil karşılığında satılması gerektiğini bildirdi.¹³¹ Protestolardan sonra hükümet kendi politikalarından geri adım attı. İlgili alanlarda yatırım için Osmanlı şirketlerinin kurulması gerektiğine ve bölgenin çiftçilere uzun vadeli taksit imkânı sağlanarak satılmasına karar verdi.¹³²

1914 yılında Sultan Çiftliği toprakları sınırları içinde yeni bir gelişme yaşandı. El-Hûle Havzası’nda yer alan bataklıkların kurutulması için hükümetçe bazı şahıslara imtiyaz verilmesi kararlaştırıldı. Mişel İbrahim Sarsak, Selim Selam ve Ahmed Beyhem bataklıkların kurutulmasını üstlenen imtiyaz sahipleriydi. Muhammed Omar Beyhem ve Mişel İbrahim Sarsak, imtiyaz sahiplerine vekâleten Osmanlı Hükümeti’nin

¹¹⁸ Ceridet el-Mufid, sayı: 528, (27/10/1910), s.3; Ceridet Filistin, sayı: 261, (09/8/1913), s.3; sayı: 264, (20/8/1913), s.3; Ceridet el-Asr el-Cedid, sayı: 113, (15/12/1909), s.3.

¹¹⁹ BOA. DH.I.D, 73/8-25, 22 Receb 1331; Ceridet el-Mufid, sayı: 543, (15/11/1910), ss.1-2; sayı: 544, (16/11/1910), s.1; Ceridet el-Muktebes, sayı: 502, (19/10/1910), s.1.

¹²⁰ Ceridet el-Muktebes, sayı: 502, (19/10/1910), s.1.

¹²¹ Ceridet el-Mufid, sayı: 543, (15/11/1910), ss.1-2.

¹²² Ceridet Filistin, sayı: 261, (09/8/1913), s.3.

¹²³ Ceridet el-Muktebes, sayı: 502, (19/10/1910), s.1.

¹²⁴ Ceridet Filistin, sayı: 261, (09/8/1913), s.3; sayı: 251, (05/7/1913), s.2; Ceridet el-Muktebes, sayı: 502, (19/10/1910), s.1; sayı: 1, (30/09/1913), s.1; Naile el-Va’ri, Mevkıfı’l-Vulat, ss.392-394.

¹²⁵ BOA. D.H.I.D, 73/8-25, 22 Receb 1331; DH.I.D, 73/8-53, 27 Şevval 1331; Ceridet el-Mufid, sayı: 528, (27/10/1910), s.3.

¹²⁶ BOA. DH.I.D, 73/8-53, 27 Şevval 1331; Ceridet el-Munadi, sayı: 72, 17/7/1913, s.3; Ceridet el-Beşir, sayı: 2281, (18/07/1913), s.1.

¹²⁷ Asfarayn Projesi, “İki Asfar Projesi” anlamındadır.

¹²⁸ Ceridet el-Muktebes, sayı: 1261, (05/8/1913), s.1; Ceridet el-Beşir, sayı: 2281, (18/07/1913), s.1.

¹²⁹ Ceridet el-Kermel, sayı: 318, (11/03/1913), s.1; sayı: 319, 15/3/1913, s.1.

¹³⁰ Ceridet el-Munadi, sayı: 528, (27/10/1910), s.3; Ceridet Filistin, sayı:261, (09/08/1913), s.3; Hayriyye Kasimiye, En-Neşat es-Suhyuni fi’ş-Şark el-Arabi ve Sadah 1908-1918, (Beyrut: Merkez Ebhas Munazzamet et-Tahrir el-Filistiniyye, 1973), ss. 180-18; Muhammed İzzet Derveze, Muzekkirat Muhammed İzzet Derveze 1887-1984, (Beyrut: Dar el-Mağrib el-İslami, 1994), c.1, s.199.

¹³¹ BOA.DH.I.D, 73/8-53, 27 Şevval 1331

¹³² Hind el-Bideri, Aradi Filistin Beyne Mezaim es-Suhyuniyye ve Hakaik et-Tarih, (Kahire: Camiat ed-Duvel el-Arabiyye/Arap Birliği, 1998) s.109.

temsilcisi Cavit Bey ile birlikte konuya dair bir sözleşme imzalamıştı. Verilen imtiyaz yüz ölçümü olarak yaklaşık 57.000 dönüme dairdi.¹³³el-Hüle Havzası'nda ikamet eden çiftçiler bu naşiddetle karşı çıkarak imtiyazın iptal edilmesini ve toprakların kendilerine geri verilmesini talep etti. Bisan'a bağlı bir yerleşim biri olan Tell eş-Şevk'in muhtarı ve ahalisinden bir grup, bu toprakların kendi toprakları olup ellerinden zorla alındığını belirtti. Buna ek olarak ilgili topluluk, Beyrut Valisi Nurettin Paşa aracılığıyla devlet nezdinde girişimlerde bulunup adı geçen arazinin kendilerine iadesi talebini dillendirdi.¹³⁴ Ayrıca bu kapsamda Osmanlı Meclis-i Meb'usan'ında Eski Akka Mebusu olan Es'ad eş-Şakir, Dâhiliye Nezareti'ne 17 Temmuz 1329 tarihinde sözü edilen toprakların bedel-i misille peşin veya taksitle ahaliye satılmasını ve başkalarının mülkiyetine geçmemesi için kırk yıl satımının yasaklanmasını öneren bir telgraf yolladı. Es'ad eş-Şakir, söz konusu telgrafında valilik aracılığıyla çiftçilerin meşru haklarını korumak için güvence verilmesi gerektiğini söyleyerek bunları vatan ve kamu çıkarları adına istediğini anlatıyordu.¹³⁵

I. Dünya Savaşı'nın başlaması taleplerin takip edilmesine engel olduğu gibi imtiyaz sahiplerinin bataklıkları kurutma çalışmalarını durdurmasına sebebiyet vermişti.¹³⁶

Burada söylememiz gereken başka bir husus daha vardır: Filistin'in 1917-1918 yıllarında İngiliz mandası altına girmesi, Sultan Çiftliği topraklarını hedefleyen Yahudi yerleşimcilerin önünde tüm kapıları ardına kadar açmıştı. Bu dönemi anlatan Arap kaynaklarının öne sürdüğü teze göre İngiliz Manda Hükümeti, Sultan Çiftliği topraklarına el koymak için yasal bir gerekçe bularak, onların Yahudi yerleşimcilere mülkiyetin intikali konusunda kolaylıklar sağlamaya uğraşıyordu. İngilizler bazı noktaları halktan almak istemiş, Ankara merkezli yeni Türk hükümeti ile imzalanan 1923 Lozan Antlaşması'nın 60. maddesi üzerinden bu arzularını gerçekleştirmeye çabalamışlardı. Bahsedilen maddenin içeriğinde İngilizlerin işine yarayan kısım, şu noktaydı:

“Osmanlı İmparatorluğundan ayrılan ülke ve devletler, ayrılma sonrası edindikleri tüm mülkler üzerinde söz sahibidir, özellikle II. Abdülhamit'in devlet hazineleri için feragat ettiği taşınır ve taşınmazların kontrolü bu ülkelere geçecektir.”¹³⁷

İngiliz Manda Hükümeti, takip eden süreçte Lozan Antlaşması'nın ilgili hükümlerine dayanarak, Osmanlı otoritesinin yerine geçen hükümet olması sıfatıyla Sultan Çiftliği topraklarına el koymaya başladı. 1920 yılında Filistin'deki İngiliz genel askeri lideri, Cenin Tapu Dairesine, Cenin'deki Sultan Çiftliği'ne bağlı toprakların bir listesini çıkarmayı emretti. Yine bu doğrultuda Kuzey Beni Harise Nahiyesi'nde bulunan Sultan Çiftliği topraklarının detaylı listeleri, Osmanlı tapu zabıt defterleri esas alınarak hazırlandı. Bu bilgiler daha sonra “Sicillu Mahlulât Bi-İsmi es-Sultan Abdulhamid Es-Sani” adı altında yayımlandı ve üzerlerine şu şerh ibaresi konuldu: “Bu listeler 26 Eylül 1920 tarihinde Cenin Tapu Memurluğu'ndaki asıl zabıt defterlerine göre düzenlenmiştir.”¹³⁸

İngilizlerin Yahudi yerleşimciler lehine olduğu düşünülen icraatları, çiftçiler tarafından ortaya konan şiddetli bir direnişle karşılaştı. El-Gavr Ahalisi, 18 Şubat 1921 tarihinde Bisan şehrinde toplantı düzenleyerek çiftliklerini, vatanlarını ve milli çıkarları korumak üzere aralarında sözleşme yaptı. Bu sözleşme, belgelere dökülerek tüm Müslüman ve Hristiyanlar tarafından imzalandı. O tarihte Hayfa şehrinde etkin olan el-Kermel Gazetesi'nde sözleşmenin metni yayınlandı.¹³⁹

İngiliz Manda Hükümeti, el-Gavr topraklarını savunmak üzere oluşturulan komisyonunun taleplerini dolaylı yollarla etkisiz hale getirmek istiyordu. Bu amaçla kira sözleşmesine dayalı olarak çiftçilerin toprakları işlemesine izin verdi. Ancak arazileri savunmak için oluşturulan komisyon, İngiliz Hükümeti'nin girişimlerini reddedince İngilizler 19 Ekim 1921 tarihinde Gavr el-Mudevvera - Bisan Antlaşması'nı düzenlemeye gerek duydu. Bu antlaşma uyarınca İngiliz Manda Hükümeti tarafından on sekiz köy ve dört Bedevi kabilesine 382.986 dönüm toprak hakkı tanındı.¹⁴⁰ Filistin yerel unsurlarını ilgili uzlaşıda el-Gavr

¹³³ Ceridet el-Cihad, sayı: 170, (18/07/1939), ss.1-7; Hayriyye Kasımiyye, En-Neşat es-Suhyuni fi 'ş-Şark el-Arabi ve Sadah, s.1802; Muhammed el-Hazmavi, Mulkiyyet el-Arabi fi Filistin 1918-1948, (Basım kenti bilinmiyor, Muesseset el-Esvar, 1998), ss.248-249.

¹³⁴ BOA. DH.I.D. 73/8-18, 6 Safer 1329

¹³⁵ BOA. DH.I.D. 73/8-36, 17 Temmuz 1392

¹³⁶ Muhammed el-Hazmavi, Mulkiyyet el-Arabi, s.251.

¹³⁷ Mustafa eş-Şihabi, “Bahs fi Emlak ed-Devle”, Mecellet el-Maşrik, (1932), ss.544-546.

¹³⁸ Mahlulât Bi-İsmi es-Sultan Abdulhamid es-Sani, (Cenin, 1920), d.28, ss.1-10.

¹³⁹ Ceridet el-Kermel, sayı: 696, (26/02/1921), s.2.

¹⁴⁰ Mevkiler şunlardır: Bisan, Sirin, Semra, Dane, et-Tire, Kefer Mısır, Kefra, Kevkeb el-Hava, el-Mutale, Cubul, el-Murassas, es-Samiriye, el-Eşrefiye, Tel eş-Şevk, Cisir el-Mecami, el-Gazzaviyye, el-Bişaviyye, es-Sukur, Gavr el-Fari'a, bkz. Muhammed el-Hazmavi, Mulkiyyet el-Arabi, ss.72-73.

Topraklarını Savunma Komisyonu başkanı olan Vedi' el-Bustani temsil etmişti.¹⁴¹ İngiliz Manda Hükümetini temsilen dönemin Toprak Dairesi Müdürü Binbaşı Albert Abramson anlaşmada hazır bulundu.¹⁴² Manda Hükümeti, 15.000 dönümü tarıma elverişli olmak üzere toplam 115.000 dönüm arazinin kullanım yetkisini dönüm başına 5,1 altın dinar karşılığında el-Masaid aşiretine verdi. Vedi' el-Bustani, ayrıca, 100.000 dönüm araziye de mera alanı olarak tescil ettirdi.¹⁴³

El-Gavr Toprakları'na dair yukarıda bahsedilen sözleşme imzalandıktan sonra genel bir sakinlik yaşandı. Ancak bir süre sonra araçlar yeniden gün yüzüne çıktı. Araçlar toprakları, sessiz sedasız Yahudi yerleşimcilerin mülkiyetine taşımaya gayret ediyorlardı. Bu etkinliğe bağlı olarak Sirin Köyü, Kefer Mısır ve Arap es-Sukur Toprakları göçmenlerce elde edilmişti.¹⁴⁴ 1935 yılında İngiliz Manda Hükümeti, el-Hüle Gölü'nü kurutma imtiyazı "eş-Şerike es-Suriyye el-Osmaniyye ez-Zira'iyye" adlı yerel şirketten aldı. Bu imtiyaz, göçmenlerle ilişkili bulunan "Şeriket Tatvir el-Aradi el-Filistiniyye/The Palestine Land Development Company" adlı şirkete verildi. Bahsedilen firma, el-Hüle Havzasında İngiliz Manda Hükümeti'nden aldığı destekle rahat bir şekilde faaliyetlerini sürdürüyordu.¹⁴⁵

İngiliz Manda Hükümeti, Sultan Çiftliği topraklarının Yahudi yerleşimcilere kolay bir şekilde intikal etmesi amacıyla II. Abdülhamit'in mirasçılarının şahsi haklarını talep etmesini sağlamaya çalışmış, bunun için 1925 yılında Filistin Toprakları Tescil Müdürü'nü Eriha'ya göndererek bölgeyi inceletmişti. Bu olay, orada çalışanların dikkatini çekmişti. Hatta el-Yermuk Gazetesi'nin Kudüs muhabiri, "Bu icraatlara karşı çıkmadığımız takdirde Eriha şehri Siyonist politikanın mağduru olup Yahudiler için kolay bir lokma haline gelecek." şeklinde yazmıştı.¹⁴⁶

Sultan II. Abdülhamit'in varislerini oluşturan yirmi iki prens ve prenses, o dönem çok yoğun bir mali kriz yaşamaktaydı. Varisler, Filistin'deki Sultan Çiftliği toprakları üzerindeki haklarını talep etmeleri yönünde bazı odaklarca (gerek iyi niyetle gerekse kötü niyetlerle) teşvik edildiler. Ed-Difa Gazetesi'ne göre mirasçılar tarafından açılacak olan davaların finansmanını, dışarıdan bakıldığında Amerikan destekleri ile çalışan basit bir şirket izlenimi uyandıran ancak gerçekte Yahudi yerleşimcilerle ilişkili olan bir yapı üstlenmişti.¹⁴⁷

II. Abdülhamit'in çocuk ve torunlarından bazıları, davetler üzerine Filistin'e gelerek Sultan Çiftliği denen arazilerde saha incelemesi niteliğinde geziler düzenledi. Nitekim bu durumu yansıtan bir habere de rastlamaktayız: 16.08.1935 tarihli Cuma günü sayısında Filistin Gazetesi'nin verdiği habere göre, Prens Suud Abdulaziz Al Suud'u Filistin'e yaptığı ziyarette karşılayan heyetin önde gelenleri arasında Sultan II. Abdülhamit'in torunu olan Şehzade Selahaddin Efendi de bulunmaktaydı.¹⁴⁸

İngiliz Manda Hükümeti'ne bağlı yetkililerin Sultan Çiftliği topraklarına ilişkin davalara yönelik farklı tutumları vardır. Yafa Merkez Mahkemesi'nin kararlarında bu husus net bir şekilde görülmektedir. Mirasçılar tarafından sunulan tapu senetlerini değerlendiren mahkeme, kimi zaman onlar lehine hüküm vermeye çalışmıştır. Örneğin bir davada İngiliz yargıç, el-Mahraka Köyü'nde 4.580 dönümü kapsayan bir tapu senedine istinaden ilgili bölgelerin mirasçılarının hakkı olduğunu belirterek davayı sonlandırmak istemiştir. Ancak İngiliz yargıcın hukuki danışmanı bu karara karşı çıkmıştır. Danışman, 1919-1921 yılları arasında Osmanlı ve İngiliz hükümetlerince imzalanan ikili antlaşmaları hatırlatarak hukuki işlemlerin ilgili anlaşmalar uyarınca gerçekleştirilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Bununla birlikte İngiliz yargıç iki buçuk yıl süren davayı kendi görüşüyle karara bağlamıştır.¹⁴⁹

El-Mahraka Arazisi hakkındaki karara benzer şekilde Yafa Merkez Mahkemesi, el-Hüle, Eriha, Hayfa ve Gazze'deki 1.300.000 dönüm toprağın da mirasçılara iadesini uygun görmüştür. İlgili davaların gerekçeli kararlarında Manda Hükümeti temsilcileri, mirasçılar lehine yeterli miktarda var olan belge ve senetten ötürü davanın reddedilmediğini belirtmektedir.

¹⁴¹ Vedi' el-Bustani (1888-1954) , Lübnanlı önemli bir şahsiyettir. Doğum yeri el-Şuf bölgesidir. İyi bir eğitim alan el-Bustani pek çok alanda diploma elde etmiştir. Resmî görevler yanında memuriyet dışı işlerde de çalışmıştır. Filistin Davası'nı desteklemek için avukatlık yapmış ve siyasi faaliyetlerde bulunmuştur. Bkz. Yakub el-Udat, *A'lam el-Fikr ve'l-Edeb fi Filistin*, (Kudüs: Dar el-İsra, 1992) ss.44-48.

¹⁴² El-Udat, *A'lam el-Fikr*, ss.44-48.

¹⁴³ *Ceridet el-Yermuk*, sayı: 89, (17/9/1925), s.1

¹⁴⁴ *Ceridet el-Kermel*, sayı: 696, 6/12/1921, s.2; Sayı: 747, (14/09/1921), s.4.

¹⁴⁵ *Ceridet el-Camia el-İslamiyye*, sayı: 703, (03/12/1934), s.1; *Ceridet Filistin*, sayı: 3022, (13/08/1935), s.5; Hind el-Bideri, *Aradi Filistin*, ss.163-164

¹⁴⁶ *Ceridet el-Yermuk*, sayı: 39, (22/1/1925), s.2.

¹⁴⁷ *Ceridet ed-Difa*, sayı: 994, (04/11/1937), s.7; sayı: 997, (07/11/1939), s.2

¹⁴⁸ *Ceridet Filistin*, sayı: 3025, (16/08/1935), s.3.

¹⁴⁹ *Ceridet ed-Difa*, sayı: 994, (04/11/1937), s.7; sayı: 1010, (19/11/1937), s.4.

Verileri değerlendiren İngiliz Manda Hükümeti davaları anlaşma yoluyla çözmeye çalışmış, mirasçıların talep ettiği beş milyon Filistin cüneyhini, Filistin'deki Sultan Çiftliği kapsamında olan tüm topraklardan feragat etmeleri karşılığında onlara ödeme taahhüdünde bulunmuştur.

Şüphesiz meselenin bu şekilde güzellekle çözümü, Yahudi yerleşimcilere fayda sağladığı gibi Sultan Çiftliği topraklarından geniş alanlara el koyan nüfuzlu yerel aileler lehine birtakım avantajlar da ortaya koymuştu. Filistin'in yerel otoriteleri olan söz konusu aileler, o dönem ellerindeki büyük para akışı nedeniyle toplumda üstün bir statü edinmişti. Ayrıca nakit para ihtiyacı bulunanlara ve özellikle çiftçilere verdikleri borçlar neticesinde toprak zengini olmuşlardı. Zira bu aileler, ödeme imkânları bulunmayan kişilerin arazilerini, borçlarına karşılık olarak kendi mülkiyetlerine geçiriyorlardı.¹⁵⁰

Bu bağlamda söylememiz gereken bir şey daha bulunmaktadır: Yahudi göçmenlerle ilişkili kuruluşlar, Filistin genelinde Sultan'a ait olan çiftlik topraklarını almakla yetinmemişti. Filistin dışında Ürdün Nehri'nin doğu yakasında yer alan Sultanî Arazileri elde etmekle de ilgileniyorlardı. Söz gelimi, 1935 yılında Gavr Kebb bölgesini, şeker fabrikası kuracaklarını iddia ederek Beytullahim'den komisyoncular yoluyla satın almaya ve bu toprakları mülkiyetlerine aktarmaya çalıştılar. Bir sonraki yıl ise bahsedilen topraklardan 15.000 dönüme daha el koydular. Böylelikle amaçlarını gerçekleştirmede belirli ölçüde başarılı oldular.¹⁵¹ Aynı yıl komisyoncular, dikkatlerini Taberiyye Gölü'nün kuzeydoğu köşesinde bulunan Suriye'nin Golan Tepelerine bağlı el-Batiha Köyü çevresine yoğunlaştırdı.¹⁵² Öyle ki o dönem bu bölgeye ilişkin imzalanan anlaşmaların yürürlüğe girmesi durumunda Yahudi yerleşimcilerin ilgili noktada elde ettikleri arazi 350.000 dönüme ulaşacaktı. Ancak söz konusu alanın Fransız mandası altında bulunması nedeniyle anlaşmalar hukukun geçersiz sayılmıştı.¹⁵³

1948'de kurulan İsrail Devleti, 1967 yılında Batı Şeria'yı işgal etti. İsrail otoriteleri bölgeyi ele geçirmelerinden sonra tüm "Sultan Çiftliği" toprakları ve özellikle el-Gavr adıyla anılan farklı bölgelerdeki eski Osmanlı Çiftliği arazileri üstünde etkin bir kontrol oluşturmaya çalıştı. Bu doğrultuda bölge ahalisinin sürgünü bir politika olarak sıklıkla gündeme geldi, İsrail makamlarınca farklı tarihlerde söz konusu noktalara Yahudi yerleşimciler için yaşam alanları inşa edildi.¹⁵⁴ Buna ilaveten İsraili yetkililer, toprakların İsrail Devleti tarafından kullanılması ve bahsedilen konumlarda devlet otoritesinin (kendileri açısından) gerçek anlamıyla tesisi amacıyla gelecekte uygulanması planlanan birçok yerleşim projesi hazırladı.¹⁵⁵

5. SONUÇLAR

- 1- II. Abdülhamit'in mülkiyetindeki topraklar, sahip olduğu devasa genişlikle Filistin'in yakın geçmişinde tanıklık ettiği mülkiyetlerin çok üstünde bir alan tutmaktadır.
- 2- Sultan'ın Filistin'deki mülkiyeti, ilca düşüncesi etrafında şekillenmiştir. Yani kâğıt üstünde olan bir mülkiyetten ibarettir. Sultan kendi açısından sadece çiftlik topraklarını ve çiftçileri değil, aynı zamanda devleti içten ve dıştan gelen tehditlere karşı korumayı hedeflemektedir.
- 3- Sultanın amacı uzun vadeli planda Filistin topraklarında istikrar ve imarı güçlendirerek XIX. yüzyılın ikinci yarısı ve XX. yüzyılın başlarında güçlenen yabancı nüfuzuna, özellikle Yahudi yerleşimci akınına karşı set çekmektir. Avrupalıların misyonerlik aktiviteleri aracılığıyla toprak edinmesinin önüne geçmek istemiştir. Sultanın en çok rahatsız olduğu konulardan biri, yabancıların toprakların mülkiyeti üzerindeki hak talepleridir.
- 4- Kanaatimizce Sultan, ilgili çiftçilerin mahsullerine göz dikmemiş, bu mahsullerin vatandaşların temel rızkı olduğuna inanmıştır. Bu bölgedeki toprakların orta verimli topraklar olduğunu da hesaba katarsak eğer Sultan kendi menfaati için kazanç sağlama peşinde olsaydı, buna elinin altındaki İstanbul'un hazinelerinden, verimli toprakları ve zengin bahçelerinden başlardı diye düşünmekteyiz. Böylesi bir tercih bizce daha mantıklıdır.
- 5- Sultan, uzun vadeli politik düşüncesi sayesinde mülkiyetler yoluyla Filistin başta olmak üzere Osmanlı İmparatorluğu topraklarında kendine göre sağlam bir kale inşa etmiştir. Ancak 1914-

¹⁵⁰ *Ceridet Filistin*, sayı: 3689, (19/11/1937), ss.1-4; sayı: 3690, (20/11/1937), s.1; sayı: 3691, (21/11/1937), ss.1-4; sayı: 3693, (23/11/1937), s.1.

¹⁵¹ *Ceridet el-Camia el-İslamiyye*, sayı: 793, (25/03/1935), s.4; sayı: 1029, (07/01/1936), s.4.

¹⁵² *Ceridet ed-Difa*, sayı: 564, (29/03/1936), s.7.

¹⁵³ Arie Avneri, *el-İstitanu'l-Yehudi ve'l-Arab*, s.69.

¹⁵⁴ Filistin'deki var olan Sultan Çiftliği topraklarının durumu ve halen aynı ismi taşıyan Eriha Ovası'ndaki Çiftlik Köyü hakkında daha fazla bilgi almak için bkz. ARİJ-Ma'hed el-Ulum et-Tatbikiyye Kuds, *Delil Karyet el-Ciftlik*, (Et-Te'avun el-Esbani: 2012), ss.4-18.

¹⁵⁵ Ürdün Vadisi – Gavr el-Ürdün ile ilgili İsrail tarafından hazırlanan proje ve taslaklar hakkında daha fazla bilgi için, bkz. Abdussettar Şeride, *El-Ağvar el-Filistinîyye fi Mehebb et-Tesrib, Dirase Bahsiyye Meydaniyye*, (Londra, Merkez: Eş-Şark el-Arabi li'd-Dirasat el-Hadariyye ve'l-İstratiçiyiye, 2010), ss.5-12.

1918 Birinci Dünya Savaşı sırasında Osmanlı iktidarının Filistin'den çekilmesi, 1917-1918 İngiliz işgali ve akabinde Filistin'in manda yönetimi altına sokulması ardından yaşananlar, bu sağlam binayı yavaş yavaş yıkmıştır. Bu gelişmeler, devlet kurmayı amaçlayan Yahudi yerleşimcileri güçlendirerek geniş topraklara el koymalarının önünü açmıştır.

- 6- Sultan Çiftliği topraklarında yaşayan Filistinliler, Osmanlı Anayasası Kanun-ı Esasi'nin yeniden uygulanmasının ardından (eski) mülklerinde yaşanan olaylara seyirci kalmamıştır. Mülklerini hedef alan projelere karşı etkin bir şekilde direnç göstererek karşıt çalışmalar gerçekleştirmişlerdir. Ancak söz konusu çabaları, amaçlarına ulaşmak için yeterli olmamış, Yahudi yerleşimcilerin hareketine daha taraftar görünen İngiliz Manda Hükümeti'nin politikası, birçok toprağın yasal olan ve olmayan yollarla el değiştirmesine zemin hazırlamıştır.

KAYNAKÇA

A. Basılmamış ana kaynaklar

1. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Devleti

1. BOA.BEO. 300/22428/2, 7 Rebiulahir 1311
2. BOA.BEO.1345/100848/1 Tarihsiz
3. BOA.BEO.16/1133/1, 12 Zilkade 1309
4. BOA.BEO.1610/120702/3, 16 Ramazan 1318
5. BOA.BEO.259/19403/1, 7 Safer1311
6. BOA.BEO.292/21833/1, 29 Rebiulevvel 1311
7. BOA.BEO.323/24157/1 Tarihsiz
8. BOA.BEO/156/11637/1 Tarihsiz
9. BOA.BEOAYN. d.902, 1 Muharrem 1287
10. BOA.BEOAYN. d.905, 10 Safer 1290
11. BOA.D.H.I.D 73/8-25, 22 Receb 1331
12. BOA.DH.I.D 73/8-18, 6 Safer 1329
13. BOA.DH.TMİK.S.28/69/1 Tarihsiz
14. BOA.DH-I-D 73/8-36, 17 Temmuz 1392
15. BOA.DH-I-D 73/8-43, 19 Temmuz 1329
16. BOA.İ.DH.1005/79436, 26 Muharrem 1304
17. BOA.İ.MVL.555/24938, 17 Zilhicce 1283
18. BOA.Y.P.R.KA.Z.J 34/ Tarihsiz

B. Şer'i Mahkeme Sicilleri

1. Cenin Şer'i Mahkeme Sicilleri, Cenin Şer'i Mahkemesinde Kaydedilen Siciller, Cenin, Filistin.
2. Kudüs, Nablus, el-Halil, Yafa Şer'i Mahkemelerin Sicilleri, Mikrofilm, Belge ve el Yazmaları Merkezi, Urduniye Üniversitesi, Amman, Ürdün.

C. Osmanlı Tapu Defterleri, Arazi ve Araştırma Dairesinde Var olan Defterler, Amman, Ürdün

1. Da'imi 1301, d.16
2. Keşf-i Müzayede, 1286, d.12
3. Mahlulat Bi-İsmi es-Sultan Abdulhamid es-Sani – Cenin 1920, d.28
4. Tahkikat-i Arazi Kura eş-Şemsiyye ve Gavri Bisan 1286-1288, d.11,
5. Yoklama-i Arab el-Biştaviyye, 1297, d.36
6. Yoklama-i er-Rasim, 1295, d.3

7. Yoklama-i Eznebe, 1295, d.2

Yayımlanmış Ana Kaynaklar

a. ed-Dustur el-Osmani, 2 cilt, Çev.: Nevfel Ni'metullah Efendi, el-Matbaa el-Edebiyye, Beyrut, Lübnan, 1301.

b. Salname-i Vilayet-i Suriye, Defa.28, Suriye Vilâyet Matbaası, 1897

c. Osmanlı Döneminde Yayımlanan Gazeteler

1. Ceridet el-İttihad el-Osmani, sayı: 71, 119, 470, 491, Beyrut

2. Ceridet el-Beşir, sayı: 777, 1443, 2281, Beyrut

3. Ceridet el-Hadara, sayı: 73, İstanbul

4. Ceridet el-Camia el-İslamiyye, sayı: 707, 793, 1029, Yafa

5. Ceridet el-Cihad, sayı:170, Yafa

6. Ceridet el-Asr el-Cedid, sayı: 113, 205, Beyrut

7. Ceridet el-Kermel, sayı: 696,745,747, Hayfa

8. Ceridet Filistin, sayı: 143, 216, 251, 261, 264, 759, 816, 396, 3689, 3690,3691, Yafa

9. Ceridet el-Muktebes, sayı: 502, 1261, 1289, Şam

10. Ceridet el-Kabes, sayı:1, Şam

11. Ceridet el-Munadi, sayı: 72, el-Kudüs

12. Ceridet Vilayeti Suriye, sayı: 93, Şam

13. Ceridet el-Yermuk, sayı: 2, 40, 89, Hayfa

14. Ruzname-i Ceride-i Havadis, sayı: 530, 4 Recep 1283

İbn Manzur, Cemaluddin, Lisanu'l-Arap, 18. Cilt, Beyrut: Dar İhyai't-Turas el-Arabi, 1993

Yayımlanmış Kaynaklar

1. Avneri, A, (1986) Dava Nez'i'l-Mulkiyye – El-İstitanu'l-Yehudi ve'l-Arab 1878-1948 (“Jewish Settlement and the Arab 1878-1948” başlıklı eserin Arapçaya çevirisi),çrv.: Beşir el-Bergusi, Dar el-Celil lin-Neşr ve ed-Dirasat el-Filistiniyye, Amman

2. ARİJ (2012) Ma'hed el-Ulum et-Tatbikiyye /Applied Research Institute Jerusalem, Delil Karyet el-Ciftlik, et-Teavun el-Esbani, Kudüs

3. Derveze, M (1994), Muzekkirat Muhammed Derveze 1887-1984,Dar el-Mağrib el-İslami, Beyrut

4. İbn Manzur, C. (1993), Lisanu'l-Arap, 18. Cilt, Dar İhyai't-Turas el-Arabi, Beyrut

5. el-Arif, A,(1996) El-Mufassal fi Tarihi'l-Kuds, 4. Bsk, Mektebetül-Endelüs, Kudüs

6. el-Arif, A(1420), Tarih Bi'r es-Seba' ve Kabailuha, Mektebet Medbuli, Mısır

7. el-Bideri, H,(1998) Aradi Filistin Beyne Mezaim es-Suhyuniyye ve Hakaik et-Tarih, Arap Birliği Genel Sekreterlik, Kahire

8. ed-Debbağ, M,(1998) Mevsuat Biladina Filistin, 4. Bsk, 11.cilt, Dar et-Talia li'n-Neşr, Beyrut

9. el-Hazmavi, M. (1998), Mulkiyyet el-Aradi fi Filistin 1918-1948, 1. Bsk, Muesseset el-Esvar,

10. el-Murr, D. (1923), Ahkam el-Aradi'l-Müttebea fi'l-Bilad el-Munfasile ani'd-Devle el-Osmaniye, Matbaat Beyti'l-Makdis, Kudüs

11. en-Nemir, İ.(1975), Tarih Cebel Nablus ve'l-Belka, 4.cilt, Cem'iyet Amman li'l-Metabi et-Te'avuniyye, Nablus

12. eş-Şihabi, H,(1969) Lubnan fi Ahd el-Umera eş-Şihabiyyin, 3.cilt, Tah: Es'ad Rustum, El-Camia el-Lubnaniye, Beyrut

13. eş-Şihabi, M. ("1932), "Bahs fi Emlak ed-Devle, el-Hale el-İktisadiyye fi Suriye ve Lubnan", Mecellet el-Maşrık, Lubnan
14. et-Temimi, R.(1435), Vilayet Beyrut – el-Kısm el-Cenubi, Matbaatu'l-İkbal, Beyrut
15. el-Udat, Y.(1992), A'lâm el-Fıkr ve'l-Edeb fi Filistin, 3. Bsk, Dar el-İsra, Kudüs
16. el-Va'ri, N.(2012), Mevkıf el-Vulat ve'l-Ulama ve'l-Ayan ve'l-İktaiyyin fi Filistin min el-Meşru es-Suhyuni 1856-1914, el-Muessedes el-Arabiyye li'd-Dirasat ve'n-Neşr, Beyrut
17. Hulusi Y.(1993), "Ceride-i Mehakim" (TDV İslam Ansiklopedisi), , c.7, ss.408-409.
18. Finn, J.(1878), Stirring Times or Records from Jerusalem Consular Chronicles of 1853To1856, 2 .Vols, London
19. Ganayim, Z.(1999), Liva Akka fi Ahdi't-Tanzimat 1281-1337/1863-1918, Muessesetu'd-Dirasat el-Filistiniyye, 1. Bsk, Beyrut
20. Kasimiye, H.(1973), En-Neşat es-Suhyuni fi'ş-Şark el-Arabi ve Sadah 1908-1918, Beyrut
21. Şeride, A.(2010), El-Ağvar el-Filistiniye fi Mehebb et-Tesrib, Dirase Bahsiyye Meydaniyye, Merkez eş-Şark el-Arabi li'd-Dirasat el-Hadariyye ve'l-İstraticiiyye, Londra
22. Şakıyr, N.(1916), Tarih Sina el-Kadim ve'l-Hadis ve Coğrafyetuha, Kahire
23. Schölch, A.(988), Tahavvulat Cezriyye fi Filistin 1856-1882 ("Palastina im Umbruch" başlıklı eserin Arapçaya çevirisi), çev: Kamil el-Asali, Amman: el-Camia el-Urduniyye, Amman
24. Thomson, W.(1894), The Land and the Book, London.
25. Zuaytir, E.(1984), Vesaik el-Hareke el-Vataniyye el-Filistiniyye 1918-1939, 2. Bsk, Muassesetu'd-Dirasat el-Filistiniyye, Beyrut
26. Almaany, <https://www.almaany.com/ar/dict/ar-ar/%D8%AC%D8%B1%D8%AF/> (20.02.2018), (20.02.2018)